

Deák Ágnes

A „BACH-ZICHI HUSZÁR”-OK *Hivatalvállalás a Schmerling-provizórium idején**

Az elmúlt húsz év kutatásai nyomán ma már igen sokat tudunk a szabadságharcot követő első évtized magyar közigazgatási hivatalnoki karáról, mindekelőtt Benedek Gábor és Pap József munkáinak köszönhetően.¹ Más a helyzet az 1861 őszt követő néhány évvel, az ún. Schmerling-provizórium időszakával kapcsolatban. A kortárs emlékezet 1867 után szerette egybemosni e két évtizedet, s annak hivatalnoki karáról sommás megállapításokat tenni. A megelőző évtizedekben hivatalviselők nyugdíjazási szabályain élcelődve például a szélbalpolitikai célkitűzéseivel rokonszenvező „Ördögborda” című élclap 1869-ben „Kifordított közmondások” írásában a következőt közölte: „Ott egyél, hol dolgoztál = Bach–Zichi huszár itt romboltál, eltarthat Magyarország.”² De vajon mennyiben indokolt e két évtized hivatalnoki állományát azonosítani egymással? S mit tudunk a hivatalvállalás motívumairól ezekben az években? Az úgynevezett passzív rezisztencia programja mennyire volt ekkor a közigazgatás mindennapjait valóban befolyásoló tényező? Sashegyi Oszkár ugyan már régen megállapította, hogy a hivatalviseléssel való „vonakodás nagyobb mérvű volt, mint a Bach-korszakban”,³ de hogyan rekonstruálható pontosan mindez?

A passzív rezisztencia követői

Benedek Gábor és Pap József művei elének tárják, hogy az 1850-es években meghirdetett és szervezett passzív rezisztencia mozgalomról nem beszélhetünk.⁴ E tekintetben azonban teljesen más volt a helyzet 1861 őszen. Deák Fe-

* A tanulmány az OTKA K 83777. sz. „A Schmerling provizórium története” című kutatási program keretében készült.

¹ Benedek Gábor: A bürokratizáció történetéhez: az 1853–54. évi definitív rendezés személyi következményei. In: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Szerk. Kövér György. Bp. 2006. 235–254.; Pap József: Magyarország vármegyei tisztikara a reformkor végétől a kiegyezés Szeged 2003.

² Kifordított közmondások. Ördögborda. Havonként megjelenő satyrikus képes füzet. 1. füzet, 1869. jan. 1. 31.

³ Sashegyi Oszkár: Előszó. In: *Uő*: Az abszolutizmus kori levéltár. Akadémiai Kiadó, Bp. 1965. 96.

⁴ Vö. Pap József: Kontinuitás és diszkontinuitás kérdése Magyarország vármegyei tisztikarai-ban (A reformkor végétől a kiegyezést követő újjászervezésig). In: A szabadságharc leverésétől a kiegyezésig – Deák Ferenc emlékezete. Szerk. Béres Katalin. Zalaegerszeg 2004. 47–67.; *Uő*: A passzív ellenállás olvasatai a 19. századi szövegekben. Korunk 3. évf. 2014. nov. 60–70.; Benedek Gábor: Kollektív amnézia: honvédtisztek hivatalvállalása a Bach-korszakban. In: Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. Szerk. Dobrossy István. (A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc 2003. 394–413.

renc javaslatára az országgyűlés feloszlása előtt ünnepélyes Óvást fogadott el, amely konstataálta a korábbi törvényellenes „abszolút” rendszer felújítását, s a közvélemény számára cselekvési programot hirdetett. Deák második feliratának záró soraival együtt ez az Óvás a következő néhány évben a magyar politikai elit által immáron nyíltan hirdetett passzív ellenállás alapdokumentumának számított: „Mi tehát kénytelenek vagyunk már előre minden ily eljárást alkotmányellenesnek s a tizenkét évig fennállott abszolút rendszer további folytatásának tekinteni. Az erőhatalomnak tetteleg ellene nem szegülhetünk, de azok ellen, mik ekképp történnek, ünnepélyes óvást teszünk, s kijelentjük, hogy minden jogilag fennálló törvényeinkhez, és így az 1848. évben szentesített s országgyűlésileg meg nem változtatott törvényekhez is szorosán ragaszkodva a hatalomnak minden oly lépését, mi azokkal ellenkezik, alkotmányellenesnek fogjuk tekinteni.”⁵ A Szabolcs megyei földbirtokos Krasznay Péter méltán értékelte úgy, hogy az országgyűlés „megadta ... az irányt az országnak a passiv resistantiára kimondván, hogy az ország gyűlés feloszlattott a nélkül, hogy az adót megszavazta volna. Tehát az adó törvénytelen lévén, azt fizetni nem hazafias dolog. Ezzel az ugy nevezett kurta 48-nak vége szakadt...”⁶

A megyei bizottmányok sorra tiltakoztak, határozataik tartalmazták az Óvás szövegének a megyei közgyűlési jegyzőkönyvekbe való felvétele mellett azt is, hogy mindazokat, akik a rendeleti kormányzás ideje alatt hivatalt vállalnak, hazaárulónak tekintik, s annak idejében „feleletre és számadásra” vonatnak, majd a tiszti karok lemondtak. Az uralkodó december 10-én elrendelte, hogy a megyei jegyzőkönyvekből „feltűnés mellőzésével” töröljék vagy metsszék ki e határozatok szövegét, de a hangos demonstráció politikai hatását a közvéleményre persze az már nem befolyásolta.⁷

Forgách Antal gróf magyar kancellár hiába igyekezett konszolidálni a helyzetet, s a felsőbb parancsoknak való engedelmességre bírni a megyéket, 1861. november 5-én az uralkodó feloszlatta a megyei bizottmányokat, korlátozta a helytartótanács jogkörét, kinevezte e testület élére helytartói minőségben Pálffy Móric gróf altábornagyot, s beköszöntött az ún. provizórium. A megyék élén állt főispánokat vagy felmentette Ferenc József vagy melléjük főispáni helytartókat, illetve királyi biztosokat nevezett ki. A megyei tisztviselői kart, valamint a megye területén fekvő települések tiszti karát (a városokban a polgármesterek javaslata alapján) a megyei vezető jelölte ki. Pest és Buda esetében a kineve-

⁵ Deák javaslata az országgyűlés feloszlátása elleni Óvásra. In: *Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk. Molnár András és Deák Ágnes. Bp. 2001. 2. köt. 118.

⁶ „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” Visszaemlékezések 1830–1861. S. a. r. Forrai Ibolya, Árva Judit. A bevezetőt írta és a névmutatót összeállította Benda Gyula. Bp. 1998. 185.

⁷ Pálffy Mór, Magyarország helytartója jelentése Forgách Antal kancellárhoz, Buda, 1861. nov. 29., Pálffy előterjesztése az uralkodóhoz, Buda, 1861. nov. 29., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), D 185, Abszolutizmus kori levéltár, M. kir udvari kancellária, elnöki iratok (a továbbiakban D 185), 1861:881.; Forgách előterjesztése az uralkodóhoz, Bécs, 1861. dec. 4. (Rajta az uralkodó döntése, december 10-i dátummal). Uo. 1861:970. Heves vármegye határozatát (1861. nov. 18.) közli: *Szederkényi Nándor: Heves vármegye története*. 4. köt. Eger 1893. 430–435.; vö. *Sashegyi O.: Előszó* i. m. 96.; *Szabad György: Forradalom és kiegyezés választóján* (1860–61). Bp. 1967. 600–605.

zés joga a helytartót illette. A választott tisztviselők helyett a megyei és járási posztok tehát újra kinevezett állami tisztviselők kezébe kerültek, ugyanakkor a közigazgatási szervezet felépítése nem változott.⁸ Az *Idők Tanuja* című konzervatív lap egyik ungi levelezője szerint, legalábbis ott, a hivatali nyelvhasználatban igyekeztek áthidalni a szakadékokat a kinevezés valósága és a választás alkotmányos követelménye között: „Az újonnan kialakított, *kinevezett*, vagy mint itt nevezik: *kinevezés által megválasztott* tisztikar megalakult, és szorgalmason működik. – Volt miben *válogatni* bőségesen.”⁹

A liberális ellenzék helyi elitje természetesen igyekezett a megyei határozatok szellemében akadályozni a szervezést. Az országgyűlést feloszlató királyi leirat azt ígérte, hogy a „lehetségeshez képest” hat hónapon belül új országgyűlést hív össze az uralkodó, ami azt a reményt keltette, hogy a provizórium talán csak néhány hónapig tart, ami természetesen ébren tarthatta az ellenkezés szellemét. Az ország szinte valamennyi megyéjéből azt jelentették, hogy agitáció folyik a háttérben a hivatalvállalás ellen. A Kraszna megyei főispáni helytartó például így jellemezte a helyzetet: „Ha valamelyik megyében özön küzdelemmel jár a megyei tisztikar szervezése, úgy Kraszna megye minden biztonnyal azok közé tartozik. Rendelkezés alatti hivatalnokok nem léte miatt egyenként kéntelenítettven hivatalra egyéneket szerezni, és határtalan béketúrással az előítéletet legyőzni. «Nem szolgálunk» – lengi át a megye nagy részét, és elfogultan, egy más jövőbe[n] hisznek, mely számukra, mint hinni akarják, üdvet hozand.” Egy más alkalommal így összegzi tapasztalatait: „Az ingerültséggel párosult kormány elleni ellenszenvet bőven kéntelenítettem a megyei szervezés alatt tapasztalni, midőn kéz alatt egyik a másikat a nem szolgálatra nem csak izgatták, hanem terrorisálták is.”¹⁰ De idézhetjük Dolinay Péter, Máramaros megye királyi biztosának panaszos sorait is: „...még régi legjobb barátim, atyámfiái némely corifeusok intimidatiói által annyira pressio alatt állottak, miszerint felém mint királyi biztoshoz még csak közeledni sem mertek! ... Banquetteket tartottak suttyomban, 20-25 egyént összhíttak ebéd vagy vacsora ürügye alatt, s ott borozás és dictiozás közben becsületszavokat vették azoktól, hogy nem fognak hivatalt vállalni, szolgálni – kiket már én félig a felséges Dynastia érdekeinek megnyertem.”¹¹ Érkeztek olyan, talán túlzásoktól sem mentes jelentések (Abaúj, Borsod megye), hogy a tehetős helyi elit egyes tagjai pénzügyi támogatást ígértek a szerényebb megélhetési körülmények között élő, így a hivatali jövedelemre rászoruló volt tisztviselőknek, hogy azok ne vállalja-

⁸ A megyei tisztikarok felállításáról l. *Berzeviczy Albert*: Az absolutizmus kora Magyarországon. 3. köt. Bp. [é. n.] 368–370.

⁹ „Ung megye. Január 15. R. lev.” Megyei és városi ügyek c. rovat. *Idők Tanuja* 3. évf. 17–616. sz. 1862. jan. 22.

¹⁰ Nábráczky Antal jelentései Pálffyhoz, Szilágyosomlyó, 1862. febr. 19., márc. 18. MNL OL D 191 „Absolutizmus kori levéltár, M. kir. helytartótanács, elnöki iratok (a továbbiakban D 191) 4545.III.1862., 1365.III.1862.; vö. például: Jagasics Sándor Veszprém megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Veszprém, 1862. jan. 1. Uo. 607.III.1862. A kéziratos forrásokat modernizált helyesírással közlöm.

¹¹ Dolinay Péter jelentése Privitzer István királyi helytartó helyetteshez, Máramarossziget, 1862. ápr. 10. D 191 7884.III.1862.

nak hivatali pozíciót. Lánczy József Abaúj megyei főispáni helytartó mindenestre azzal vádolta „a rajongók töredékének pártfőnökeit”, hogy azzal töreksenek lebeszélni egyes hivatalvállalásra kész személyeket, hogy azt ígérték, „fizetéseket saját erszényekből fizetendik”, ha eláll a hivatalviseléstől (például az első alispánságra kiszemelt Ferdinándy Bertalan), azonban eredménytelenül.¹² Másrészt fenyegetésekkel, utcai demonstrációkkal, a jövő tavaszra várt „invázióról” szóló hírek terjesztésével próbálták elriasztani az állami szolgálatot vállalni akarókat. Idézhetjük a Borsod megyei királyi biztos, Máriássy Ádám jelentését, mely szerint „az inváziót tavaszra várva minden módokat felhasználnak, miszerint a jobb gondolkozású alkalmas egyéneket valami hivatalvállalástól nem csak elrettenjék [!], hanem még hozzám való közeledéseket is megghiúsítsák és gátolják.” Az ennek ellenére mégis hivatali szolgálatba lépőket azután személyes megvetés éreztetésével sújtották, Máriássy szerint koholt vádakkal igyekeztek őket a lakosság előtt „gyűlöletes”-sé tenni.¹³

Mindenekelőtt a társadalmi nyomásgyakorlás finom, de nagyon érzékeny eszközei álltak rendelkezésre: a „hallgatag megvetés és figyelemre nem méltatás”; vagy amint a hivatalvállaló belépett valamely nyilvános helyiségbe, az ott lévők azonnal elhagyták a színhelyet; ha a vendéglőben leült egy társasághoz, azok felálltak, sőt az egyik Borsod megyei alügyész esetén az állandó ebédlő partnerei egyszerűen áttették a neki kikészített evőeszközkészletet más asztalra.¹⁴ De persze az új hivatalnokokkal szembeni megvetés, ahogy az előző évtizedben, úgy most is, nemcsak politikai, hanem társadalmi státuselemekkel is telítődött, amennyiben a helyi nemesi elit felkapaszkodott parnevüként tekintett a nem nemesi származású hivatalnokokra.¹⁵ Amikor 1862 tavaszán Pálffy jelentést kért a megyei kormányzóktól az őket segítő, illetve őket akadályoztató személyekről, csak két megyekormányzó nyilatkozott úgy, hogy semmiféle társadalmi idegenkedést, illetve kiközösítési szándékot sem tapasztalt (a hivatal nem vállalástól eltekintve).¹⁶

¹² Lánczy jelentése Forgáchhoz, Pest, 1861. dec. 10. MNL OL D 185 1861:973. Ferdinándy hidasnémeti földbirtokos, 1848-ban alszolgabíró, országgyűlési képviselő volt, aki a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadásában is részt vett; halálra ítélték, de Haynau kegyelemben részesítette. 1861-ben a kassai járás főszolgabírájának választották, egy későbbi katonai jelentés szerint aktív részt vállalt az izgatásokban, az adómehtagadásban, a helyi honvédegyesület választmányi tagja volt. Első felesége révén viszont Lánczy főispáni helytartóval sógori viszonyban állt. Ugyanezen jelentés szerint a megyei tiszti kar 19 tagja vagy Lánczy vagy Ferdinándy rokona volt. Báró Pakenj vezérőrnagy aláírásával jelentés a kassai katonai kerületi parancsnokságtól Coronini-Cronberg gróf altábornagy magyarországi hadparancsnokhoz, Kassa, 1862. jan. 12. (német nyelvű) MNL OL D 191 271.III.1862.

¹³ Máriássy jelentései Forgáchhoz, Miskolc, 1861. nov. 29., 1863. jan. 8. MNL OL D 185 1861:940., 1863:52.; vö. még: Földváry János Heves megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Eger, 1862. ápr. 18. MNL OL D 191 1365.III.1862.

¹⁴ Forgách Ágoston gróf Esztergom megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Esztergom, 1862. febr. 12., Ján Hlaváč Sáros megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Eperjes, 1862. febr. 18., Máriássy jelentése Pálffyhoz, Miskolc, 1862. febr. 8. MNL OL D 191 2594.III.1862.

¹⁵ Ezt jelentették például a már említett Ján Hlaváčról, aki az 1850-es években az eperjesi törvényszék főállamügyésze volt. Az eperjesi katonai állomásparancsnok jelentése Coronini-Cronberghez, Eperjes, 1861. dec. 27. MNL OL D 191 52.III.1862.

¹⁶ Tolna megyéből Dóry Gábor báró, illetve Bereg megyéből Tabódy Pál. MNL OL D 191 4719.III.1862.

Hogy mit is tehettek mindezek ellenében az új megyei kormányzók, összefoglalja a már idézett Dolinay Péter: „Ennyi kellemetlen érintkezés közepette a helytelenkedők egy részét ignoráltam; egy részét magam elibe rendeltem, s összeszidtam, megfenyegettem; másokra indirect úton hatottam; egy kincstári hivatalnoknak 14 napra a vendéglőbe menetelt eltiltottam; sokat zsebre tettem, stb., szóval úgy jártam el, mint azt az óvatosság és tapintatosság kívánja.”¹⁷

Nem is feltétlenül kellett szilárd politikai elkötelezettség ahhoz, hogy a helyi nemesség hangadó, tekintélyes tagjai ne vállaljanak hivatalnoki posztot, hiszen önmagában a politikai helyzet bizonytalansága, a magát eleve provizorikusnak hirdető kormányzati rendszer elbizonytalanító hatása volt – főként az 1860. végi tapasztalatok után, amikor a megyék újjáalakulását kísérő szenvedélyes és személyeskedő viták során a megelőző évtizedben szolgáló császári hivatalnokoknak a nyilvános megszegyenítés jutott osztályrészül. Idézzük ez alkalommal is Krasznay Pétert: „...politikai bűnhődés képpen azokra is ki lett kiáltva, hogy meghaltak, a kik életben voltak ugyan, de a Német uralom alatt az abszolút kormánytól akár hivatalt, akár más valami bizalmi állást vállaltak és abban tényleges részt vettek. Bizony voltak ez utóbbiak között igen tekintélyes Szabolcsi birtokosok és a megyének vólt oszlopai is, mint Bay Ferencz, Péchy László 48-as főjegyző és alispán Szabó Albert, sat., de voltak olyanok is, akik méltán megérdemlették a meggyalázó meghalt! felkiáltást.”¹⁸ Nem csoda, ha óvatosság parancsolta megfontolásokat is figyelembe vettek a hivatalallal megkínáltak, s nem feltétlenül siettek hivatalnokká válni. Szabolcsban is, amikor a megyébe kinevezett királyi biztos, a nyugállományból visszahívott volt törvényszéki elnök Sándor András nem járt el elég elővigyázatosan, s nem konzultált előzetesen az alispánnak kiszemelt Péchy Lászlóval, az nyilvánosan utasította vissza a hivatalvállalást. Nem csoda, hiszen Péchy, állítja Krasznay, '48-as főjegyző és alispán létére azok közé tartozott, akiket a megyegyűlés az előző évi tisztújítás alkalmával erkölcsi halottaknak nyilvánított.¹⁹

A bizonytalanságot fokozta a kancellár és a helytartó „hivatalos” irányvonala közötti világosan érezhető különbség. Forgách remélte, az októberi diplomára alapozva felépíthető lesz a kölcsönös kompromisszumokon alapuló közjogi megállapodás. Kancellári hivatalát eleve a feltétellel fogadta el, hogy az államjogi rendezés majd a magyar országgyűléssel folytatott egyezkedés, azaz parlamentáris úton fog bekövetkezni, s a birodalom alkotmányos eszközökkel történő centralizálását célzó, 1861. februári pátenst nem tekintette Magyarországra nézve kötelező érvényűnek. Pálffy osztotta Forgách reményeit, de állásfoglalása a februári pátenssel kapcsolatban nem volt olyan egyértelműen elutasító, s a valamikori siker előfeltételeként keménykezű rendteremtést és szigort látott kívánatosnak a kormányzati szándékokkal nyíltan vagy passzívan ellen-

¹⁷ Dolinay Péter jelentése Privitzer István királyi helytartó helyetteshez, Máramarossziget, 1862. ápr. 10. MNL OL D 191 7884.III.1862.

¹⁸ „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” i. m. 183.

¹⁹ Keltezés nélküli feljegyzés, aláírás nélkül (másolat) Karl Mecséry báró rendőrminiszter Forgáchhoz intézett (Bécs, 1861. nov. 11-i) levelének mellékleteként. MNL OL D 185 1861:1101.; „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” i. m. 182.

szegülőkkel szemben. A kettejük koncepciója közötti feszültség szinte az első pillanattól érezhető volt.

Mindez óvatosságot parancsolt a hivatalviselést legalább fontolgatók körében is. Pálffy helytartó 1864 őszén felszólította Piukovics Ágoston Bács-Bodrog megyei főispáni helytartót, hogy óvatosan környékezze meg Olgyay Titust, Zichy János gróf topolyai jószágigazgatóját, aki korábban Pozsony megye főjegyzője, több alkalommal országgyűlési követe, 1861-ben ismét képviselő és megyei alispán volt, mivel abból, hogy Olgyay több alkalommal Pálffyhoz fordult különféle kérésekkel, arra következtetett, hogy az esetleg a kormányzathoz húz. A főispáni helytartó, aki jól ismerte Olgyayt, azonnal úgy nyilatkozott, hogy az „múltjából is kiderülő mérsékelt gondolkozásmódja következtében a magas Kormány intencióinak nem elvbeli ellenese ugyan, de mégis szolgálatának felajánlásával ahhoz csatlakozni — a politikai irány jelen habozásában — nem hajlandó...” Az óvatosság mindenesetre egyértelműen indokoltnak bizonyult.²⁰

A hivatalviselési kedvet nem éppen ébresztő hatású volt a hivatalnoki fizetések nagyon alacsony volta – a megyék újjászervezésekor 1860 végén az 1848. márciust megelőző megyei gyakorlatot, intézményi kereteket és honoráriumokat tekintették irányadónak, ami a fizetéseket illetően a megszorított teendők és a megyei hivatalnoki tevékenység időközben bekövetkezett professzionalizációja nyomán teljesen képtelen helyzetet teremtett: a vagyonos birtokos nemesség hivatalviseléséhez szabott egykori alacsony honoráriumokból kellett volna megélnie most a hivatalnok családoknak.²¹

A leköszönt megyei tisztikarok tagjainak bármiféle hivatalos színezetű összejövetele tiltottnak minősült. 1862 januárjában például Nyitra megyében a vágújhelyi járás volt tisztviselői a hivatali ügyek lezárása végett gyűltek össze, de a találkozózt a katonaság feloszlatta anélkül, hogy konzultáltak volna az új megyei vezetővel, aki viszont az ügymenet szempontjából ezt nagyon károsnak minősítette.²² Azt persze már minden bizonnyal ő is helytelenítette, hogy a leköszönt tisztviselők országszerte igyekeztek demonstrálni testületi szellemüket és összetartozásukat, a legkülönfélébb alkalmakat ragadva meg erre. A Szepes megyei volt bizottmány tagjai állítólag abban állapodtak meg, hogy azon a napon, amikor egyébként a bizottmányi üléseket tartani szokták, Lőcsén összejönnek, s a kaszinóban töltik az ebédet, „ha lehetséges, cigányzene mellett”. 1863-ban azután a megyei kormányzó kárörömmel már azt jelentette, hogy meggyérültek ezek az összejövetelek, s öt-hat személynél több nem jelent meg azokon.²³ Pálffy persze igyekezett volna korlátozni e demonstratív eseményeket. 1862 márciusában – miután a Bihar megyei volt főispán, Haller Sándor

²⁰ Piukovics jelentése Pálffyhoz, Zombor, 1864. nov. 23. MNL OL D 191 6526.VIII.1864.

²¹ Vö. Nábráczky Antal Kraszna megyei főispáni helytartó véleményével, mely szerint a tisztikar fizetések „a mai körülmények között legkevésbé sem szolgálnak ingerül hivatalok elvállalására”. Nábráczky jelentése Pálffyhoz, Szilágysomlyó, 1862. febr. 19. MNL OL D 191 4545.III.1862.

²² Beznák Ignác Nyitra megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Nyitra, 1862. jan. 27. MNL OL D 191 2255.III.1862.

²³ Csáky Ágoston gróf Szepes városi kerület királyi igazgató jelentése Pálffyhoz, Igló, 1863. jan. 13. MNL OL D 191 93.IVA.1863.

gróf nevenapján körülbelül száznegyven vendég részvételével nagy ünnepséget tartottak, melyet a hivatalban lévő alispán politikai demonstrációnak minősített, Pálffy köriratban szólította fel a megyei vezetőket, hogy az efféle összejövetelek, „főleg ha azok tüntetési szándokkal vannak összekötve, tüstént betil-landók”.²⁴ De a névnapok, vadászatok, zajos vendégeskedések ellenében felvenni a kesztyűt már eleve kudarcra ítélt vállalkozás lehetett. De hogy nem a hivatalban lévők megalapozatlan és túlzó aggodalmaskodásairól volt szó csupán, megerősíti Várady Gábor, Máramaros megye határozati párti képviselőjének visszaemlékezése, mely szerint minden név- és születésnap, újév, minden sátoros ünnepi összejövetel „megannyi megye gyűlésekül” szolgáltak az 1861 őszen leköszönt tisztviselők számára.²⁵ Jól sejtették tehát a hivatali posztokon ülők, hogy ezek az alkalmak a „csapatépítés” és a politikai tekintetben nem aktív rétegekre való hatásgyakorlás fontos eszközét jelentették. Önmagukban hirdették: jelen vagyunk, kitartunk az országgyűlés programja mellett, és készülünk a jövőre. Az is tudatos demonstrálás eszköze volt, hogy e volt hivatalnokok magukról és másokról még a hirdetésekben, haláljelentésekben, stb. sem felejtették el megemlíteni „alkotmányos” hivatalnok voltukat.²⁶

A későbbi visszaemlékezések tanúbizonysága szerint a lakosság széles rétegei rezonáltak erre a programra. Krasznai Péter is nagyon kategorikusan nyilatkozik a lakosság körében, de legalábbis a helyi eliteket alkotó középrétegekben a hivatalvállalókról alkotott képről: „...az idegen származású alkalmazottakat legfeljebb megvetettük, ellenben a helyükre vállalkozott magyarokat mint hazaárulókat gyűlöltük, és azoknak igyekeztünk megkeseríteni a kenyerüket, akik érezvén is ezen helyzetük súlyát, alig merték magukat hivatalukon kívül mutogatni. Egymás iránt is idegenek lévén nem irigylendő sorban küszködtek.”²⁷ Ez egészen biztosan nem volt utólagos konstrukció, ezen évek hivatali irataiban is fel-felbukkan ugyanis e tudatos és demonstratív távolságtartás legalábbis a lakosság bizonyos hangadó csoportjai részéről – a társadalom helyi elitje nem tekintette *comme il faut*-nak bármilyen apró kérdésben is együttműködni az új hivatalnokokkal, csak a legszükségesebb ügyekben voltak arra hajlandók. Máriássy Borsod megyei főispáni helytartó ekképp jellemezte a helyi nemesség magatartását 1863 elején: „Gyűlölnék mindent, mi a legfelsőbb helyről jó – és ezt eléggé is mutatják az által, hogy a kormányközegeket csak elkerülhetlen önérdékükben méltatják arra, hogy velök érintkezzenek, akkor ugyan némi jó akaratot és simulást színlelnek, de magok között megint szájhő-sökké változnak...”²⁸ De idézhetünk egy Heves megyei példát is egy politikai

²⁴ Oláh Mátyás, Bihar megyei első alispán jelentése Pálffyhoz, Nagyvárad, 1862. márc. 30., Pálffy levélfogalmazványa a megyei és kerületi kormányzókhöz, Pest és Buda polgármestereihez, Buda, 1862. ápr. 4. MNL OL D 191 7897.IVA.1862.

²⁵ Várady Gábor: Hulló levelek 2. füzet. Máramarossziget 1894. 239.

²⁶ Hofbauer Lajos Arad megyei királyi biztos jelentése Pálffyhoz, Arad, 1862. febr. 16. MNL OL D 191 2594.III.1862.

²⁷ Krasznay Péter naplójegyzetei 1861–1916. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva, Takács Péter. A bevezető tanulmányt írta Takács Péter. Nyíregyháza 2010. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 38.) 47–48.

²⁸ Máriássy jelentése Forgáchhoz, Miskolc, 1863. jan. 8. MNL OL D 185 1863:52.

szempontból igencsak semlegesnek tűnő kérdés kapcsán: 1864 tavaszán *A Honban* megjelent tudósítás nyomán Földváry János Heves megyei főispáni helytartó jelenteni kényszerült Pálffyhoz, hogy a Tarna szabályozása ügyében általa összehívott tanácskozáson a községi előjárók és az előkelő földbirtokosok nem voltak hajlandók a zöldasztalnál helyet foglalni, mivel a kápolnai postamesternő férje állítólag kijelentette előtte: „...talán csak nem ültök a zöld asztalhoz?” Földváry azután elhagyva az asztalt a terem másik pontján eredményesen lefolytatta az ülést, a résztvevők egy része ülve vagy állva, de maradt a helyiségben. Földváry igen fölényesen nyilatkozott a helytartónak: „...ha legkisebb dolguk van, s néha anélkül is, eljönnek hozzám, ... hanem ha többen vannak, egy oktalan ember szavára tüstént hajlandók a tüntetésre. Különben én el tudok vélek bánni, mivel esmerem őket.”²⁹

Alkalmanként, elsősorban a provizórium első hónapjaiban, heteiben előfordultak enyhébb fizikai bántalmazások is. Mindenekelőtt a még 1861. október elején kinevezett Pest-Pilis-Solt megyei főispáni helytartónak, Kapy Edének kellett személyével szembeni, ahogy fogalmaz egy jelentésében, „borzasztó ingerültség”-gel megküzdenie az első hetekben. Balassagyarmaton az utcán lakosok közrevették, a Pesti Napló szerint „oly czimek- s megtisztelésben részesült, mit igen rossz omen gyanánt vehetett új adminisztratori pályáján”. Erre azután a katonaság — nyíltan hirdetve, hogy ez büntetésként történik — módszeres beszállásolásba kezdett a városba (Kapy úgy tudta, hogy teljesen ártatlan emberekhez akár 25 közlegényt is beszállásoltak!). Kapy kétségbe esetten kérte Forgáchtól a beszállásolás megszüntetésének kieszközölését, mondván, ez a személye elleni ingerültséget „fékezhetlen elkeseredésre” fokozza, életét és vagyonát is veszélybe sodorva. Pestre érkezte után ugyanis szállása, az István főherceg szálló előtt október 18-án több fiatal gyűlt össze, a katonaság a tüntetőket hat lövéssel tudta csak szétoszlatni.³⁰ Sátoraljaújhelyen 1862 januárjában egyik éjjel a megyeháza lépcsőzetén egy névtelen iratot találtak, melyben azzal fenyegettek, hogy a megyei kormányzó, az első alispán, a pénztárnok, a főjegyző, valamint az egyik törvényszéki ülnök házai rövid időn belül lángok martalékává válnak.³¹

A kormányzat vezetői természetesen igyekeztek a hivatalnokok számára a fizikai és morális atrocitások ellen védelmet nyújtani s megkülönböztetett státust biztosítani. Az uralkodó még 1861. május 15-én a Magyarországon működő cs. kir. állami hivatalnokokat — akkor leginkább az adóbeszedésben közreműködő pénzügyi hivatalnokok inzultusoktól való megóvásának céljából — katonai védelem, azaz az országos hadparancsnokság joghatósága alá helyezte, s kivette őket a polgári bíróságok hatásköréből.³² 1862 elején Szatmár megyéből

²⁹ Pálffy levélfogalmazványa Földváryhoz, Buda, 1864. márc. 8., Földváry jelentése Pálffyhoz, Eger, 1864. márc. 16. MNL OL D 191 1943.IVA.1864.; vö. Vidéki levelezések c. rovat, *A Hon* 2. évf. 54. sz. 1864. márc. 6.

³⁰ Kapy jelentése Forgáchoz, Verbó, 1861. okt. 25. MNL OL D 185 1861:845.; Különfélék c. rovat, Pesti Napló 12. évf. 239–3505. sz., 241–3507. sz., 249–3515. sz. 1861. okt. 17., okt. 19., okt. 29.

³¹ Az irat szerzőjét nem sikerült megtalálni. Lehóczky László Zemplén megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Sátoraljaújhely, 1862. jan. 26. MNL OL D 191 2362.III.1862.

³² Forgách levélfogalmazványa Degenfeld-Schonburg gróf hadügyminiszterhez, Bécs, 1861. okt. 17. MNL OL D 185 1861:724.

jutottak el Pálffyhoz olyan hírek, hogy a hivatalt vállalni készülöket sértegetik, nyomás alá helyezik és megfélemlítik, ezért is nem tudott teljes egészében megalakulni a tiszti kar. Így februárban a helytartó először a megyekormányzóktól kért jelentést az esetleges inzultusokról, azok nagy része azonban csak csendes megvetésről és háttérben folyó agitációról tudott beszámolni, inzultusról nem. A lényegi információt tartalmazó két jelentés szerint Hont megyében postán keresztül egy névtelen pasquillust terjesztettek Ipolyságon a tisztviselők gúnyolására, de a megye vezetése nem tudott magának az iratnak a nyomára jutni; másrészt Veszprém megyében az egyik szolgabíróat érte sértés, amikor az utcán egy vele beszélőt egy harmadik karjánál fogva elhúzta, mondván, «minek beszélsz te ily hitvány emberrel», ráadásul ugyanaznap ugyanaz a személy a szolgabíró egy nyilvános helyről való távozásakor állítólag utána szólt: «czoki – czoki».³³ Ennél súlyosabb bántalmazásra nem került sor, Pálffy mégis hirdetményt készült közzétenni, mely szerint a tisztviselőket akár hivatalos körükben, akár magánkörben inzultálók („ha [a hivatalnok] nem is erőszakos, de mindemellett kedvetlen bántalmakkal illetetnek”) nyolc naptól hat hónapig terjedő szigorú fogsággal vagy akár várfogsággal is büntethetők legyenek. Ellenben azok részére, akik ilyen konfliktus során a „tisztviselőket és egyáltalában [!] a kormányt tettel vagy szóval gyámolítani kötelességüknek tartották”, a kormány elégtételt szolgáltat. Forgách nem ellenezte a tervet, de a hirdetmény szövegében inkább a figyelmeztető elemeket és az intézkedés különleges jellegét kívánta volna hangsúlyozni, s első alkalommal csak az elkövető megintését vélte elfogadhatónak. Végül Pálffy ekkor elállt szándékától.³⁴ Május végén aztán Zemplén megyéből újabb jelentés került az asztalára arról, hogy a törvényszék tagjait nem először nyilvánosan szidalmazták, a törvényszéki tanácsjegyzőt pedig egy alkalommal a földre teperték és „meggyomrozták”. Forgách továbbra sem támogatta nyilvános, megfélemlítésre törekvő rendelet kibocsátását.³⁵ Júniusban végül Pálffy a nyilvános hirdetmény helyett szigorúan bizalmas úton utasította a megyei kormányzókat, hogy mindazok, akik a tisztviselőket, akár hivatalos eljárásukon kívül is, tetteleg bántalmazzák vagy „botrányos módon” sértik, azonnal lefogassanak, s ha hadbírósi eljárás nem indulna ellenük, polgári peres eljárást kezdeményezzenek.³⁶

A bizalmatlanság demonstrálásának enyhébb megnyilvánulása lehetett az, hogy „a nép egy része fontosb köz- és magánügyekben a lelépett tisztviselőkhöz fordult tanácskéréssel”. Pálffy 1862 elején külön felszólította a megyei kormányzókat ennek megakadályozására, feltételezve, hogy annak háttérében

³³ Pálffy rendeletét és a megyekormányzók jelentéseit lásd: MNL OL D 191 2594.III.1862.; Szilassy Gábor Hont megyei első alispán jelentése Pálffyhoz, Ipolyság, 1862. febr. 7., Csoknyay János szolgabíró jelentése Jagasits Sándor Veszprém megyei főispáni helytartóhoz, Pápa, 1862. febr. 9. MNL OL D 191 2594.III.1862.

³⁴ Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1862. febr. 1., Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1862. febr. 12. MNL OL D 185 1862:104.; lásd még uo. D 191 2594.III.1862.

³⁵ Lehóczky László Zemplén megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Sátoraljaújhely, 1862. ápr. 23., Forgách levele Pálffyhoz, Bécs, 1862. máj. 23. MNL OL D 191 11 204.IVA.1862. Vö. *Berzeviczy A.*: Az abszolutizmus kora Magyarországon i. m. III. 371.

³⁶ Pálffy rendelete a megyei kormányzókhöz, Buda és Pest polgármestereihez, Buda, 1862. jún. 5. MNL OL 191 11 204.IVA.1862, 1521.IVA.1865.

csak tudatos „befolyás és rábeszélés”, azaz agitáció állhat.³⁷ De az ellenszegülés szelleme egészen csavaros formát is ölthetett. Lehóczky László Zemplén megyei főispáni helytartó például 1862 januárjában arra panaszkodott, hogy az ügyvédek az új megyei törvényszékhez intézett iratokat „császári királyi törvényszékhez” címezik, s egyébként is „gúnyképpen” csak császári királyi hatóságról beszélnek. Maga is érezte annak diszkrét báját, hogy a „császári királyi” megjelölés, mely „minden igaz honfi által különben becsben s tiszteletben tartandó”, esik most kifogás alá, de a lényegyet tekintve persze nem tévedett: a megelőző évtized hivatali megjelölésének felelevenítésével az új hatóságok pocskondiázása volt a szándék, ha azt nehezen is lehetett szankcionálni azon kívül, hogy az ezzel a címmel küldött iratokat a bíróság nem fogadta be.³⁸

De természetesen a passzív rezisztencia megnyilvánulhatott egyszerűen a „megyei közönség semlegességében, s a közügyek iránti részvétlenségében”. Amikor 1862 tavaszán Forgách Pálffy ellenkezése dacára lehetővé tette, hogy a megyei kormányzók nyilvános megyei tisztgyűléseket tartsanak, a legtöbb megyében a lakosság legkisebb figyelme és részvétele nélkül zajlottak ezek az ülések, melyekhez pedig a kancellár és az illető megyei vezetők is nagy reményeket fűztek, mondván, azok majd alkalmat teremtenek a lakosságban az új hivatalnokok iránti gyanakvást és fenntartást oldani.³⁹

A hivatalvállalást hazaárulásnak minősítő harcias hangok mellett persze a lakosság köreiből fel-felhangzottak békülékenyebb hangok is. Megjelent például egy röpirat 1862-ben „Mit tartsunk azon magyar emberekről, kik ez időben a kinevezés útján nyert helyhatósági hivatalokat elvállalják” címmel, melynek meg nem nevezett szerzője azzal érvelt, hogy tulajdonképpen csak ideiglenes helyettesítésről van szó, ami nem ellenkezik a magyarországi törvényekkel. S a hivatalvállalók nem csak a kormány, hanem „sokkal inkább a közönség érdekében vállalkoztak” hivatalviselésre. Hiszen ha ők ezt nem vállalják, az uralkodó kénytelen lenne újra Magyarországon kívüli hivatalnokokat ide vezényelni, s a magyarok visszavonulása nemzetiségi érdekeket sértene. Így azután a szerző szerint a hivatalt nem vállalók is hazafiak, de azok is, akik „veszélyben forgó nemzetiségünk s nemzeti önállásunk megmentésének egy újabb próbájára vállalkoznak”. Lehetett persze ez a röpirat a kormányzat által megrendelt propagandakiadvány is, erre vonatkozóan azonban nem állnak rendelkezésre források.⁴⁰ A megyekormányzói jelentések mindenestre arra is rávilágítanak, hogy a hivatal nem vállalás ellenére a háttérből esetenként a helyi politikai elit soraiból többen is, ahogy Földváry János Heves megyei főispáni kormányzó fogalmazott, „kéz alatt közreműködtek” az új hivatalnoki karok összeállításában, taná-

³⁷ Privitzer István helytartótanácsos körrendelete (Pálffy nevében) a megyei és kerületi kormányzókhöz, Pest város királyi biztosához, Buda polgármesteréhez, Buda, 1862. jan. 28. MNL OL D 191 2181.III.1862.

³⁸ Lehóczky jelentése Pálffyhoz, Sátoraljajuhely, 1862. jan. 26. MNL OL D 191 2231.III.1862.

³⁹ Vö. Szalay Nikodém (Baranya megye) jelentése Pálffyhoz, Pécs, 1862. jún. 18., Novák Ferenc (Zala megye) jelentése Pálffyhoz, Zalaegerszeg, 1862. ápr. 23. MNL OL D 191 1365.III.1862. Vö. *Sashegyi O.*: Előszó i. m. 97.

⁴⁰ Mit tartsunk azon magyar emberekről, kik ez időben a kinevezés útján nyert helyhatósági hivatalokat elvállalják. Pest 1862.

csaikkal segítették az új tiszti kart, ha nyíltan nem is vállalták a kormányzat támogatójának szerepét. Tabódy Pál Beregből például azt állította, hogy nemcsak a volt főispán (Lónyay Albert), de a volt alkotmányos alispán (Buday Sándor) háttértámogatására is számíthatott.⁴¹ Ez azonban aligha lehetett tipikus jelenség.

Az együttműködők – volt autonóm hivatalnokok továbbszolgálása és új „magányzók”

Hogy is fogalmazott a konzervatív Idők Tanúja ungi levelezője: „Volt miben *válogatni* bőségesen.”⁴² Podmaniczky Frigyes báró, a határozati párt híve is állítólag kijelentette, hogy annyi „a hivatalt keresők száma némely megyékben, hogy a provizoriumot még egyszer lehetne betölteni”.⁴³ A szintén az ellenzékkel tartó, egykori Hont megyei főjegyző, majd nemzetőr és honvédtiszt Gyürky Antal visszaemlékezése szerint viszont Hont megyében a királyi biztos lasszóval szedte össze a hivatalnoki kart, fűnek-fának tett ajánlatot, szerinte még a fogadóba is be-benézett, „nem-e találna ott valakit, a ki a vidékről bejött, s kit hivatalra engajrozni lehetne...”⁴⁴ Vajon melyiküknek hihetünk? Minden bizonnyal jóval árnyaltabb volt a helyzet bármelyikük interpretációjánál.

A kormányzat természetesen igyekezett minden rendelkezésre álló eszközzel buzdítani a hivatalvállalásra, eloszlatni a politikai és egzisztenciális aggodalmakat. Az uralkodó 1861. november 15-i határozatában kijelentette, hogy biztosítja a most kinevezett megyekormányzók jövőjét (nyugdíjazásuk esetén „ne a fennálló szabályrendeletek szolgáljanak sinormértékül, hanem hogy az illetők érdemei véteessenek esetről esetre figyelembe”), majd a hónap végén általában véve kijelentette, hogy a hivatalvállalókat különleges királyi védelemben és támogatásban részesíti, jövőjük biztosítva lesz bármilyen jövőbeli politikai fordulat esetén (megilletik őket az állandó hivatali alkalmazottak kedvezményei, kedvezőbb nyugdíjba vonulási szabályok lesznek majd érvényesek rájuk, stb.).⁴⁵ Ennek ellenére nem voltak megalapozatlanok a hivatalt vállalók aggodalmai jövőjükre gondolva. A birodalom vezetésén belül ugyanis egy-egy konkrét eset apropóján végig vita folyt arról, hogy az októberi diploma után alakult közigazgatási és bírósági szervezet hivatalnokai, így persze a provizorium közigazgatási és bírósági hivatalnokai is tekinthetők-e definitív alkalmazásban lé-

⁴¹ Földváry jelentése Pálffyhoz, Eger, 1862. máj. 30., Tabódy jelentése Pálffyhoz, Beregszász, 1862. jún. 1. MNL OL D 191 4719.III.1862.

⁴² „Ung megye. Január 15. R. lev.” Megyei és városi ügyek c. rovat. Idők Tanuja 3. évf. 17–616. sz. 1862. jan. 22.

⁴³ „Csatolmány. (Jelentés Magyarországból).” Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. 3. köt. Bp. 1882. 663. Idézi: Berzeviczy A.: Az absolutismus kora Magyarországon i. m. III. 372., *Szabad Gy.: Forradalom és kiegyezés választóján* i. m. 605. Berzeviczy ehhez azonban hozzátesszi: „Ennek az említett tények ellentmondanak.”

⁴⁴ Gyürky Antal: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből. 2. köt. Vác 1882. 70.

⁴⁵ „...Meines vollen königlichen Schutzes und Meiner vorzüglichen landesväterlichen Huld und Gnade zu versichern”. Pálffy előterjesztése az uralkodóhoz, Buda, 1861. nov. 29. MNL OL D 185 1861:881.; a november 15-i rendeletet idézi: Pálffy jelentése Zichy Hermann gróf magyar kancellárhoz, Buda, 1865. febr. 28. Uo. 1865:261.

vőknek, avagy sem. A pénzügyminiszterek véleménye az volt, hogy ők nem állnak definitív alkalmazásban, ezen az, hogy kinevezték és nem választották őket, nem változtat, így nem tarthatnak igényt a definitív hivatalnokoknak járó juttatásokra (áttelepülési segély, nyugdíj, stb.), ami igencsak borússá tehetette számukra a jövőbeli kilátásokat.⁴⁶

Mennyire volt nehéz dolguk hát a megyék újonnan kinevezett vezetőinek tiszti karaik összeállítása során? Különösen nagy nehézségekkel találta szembe magát Kapy Ede főispáni helytartó az ország központi megyéjében. Október 22-én Kapy a személye elleni intimidációkról, inzultusokról és rendszeresített beadványokról számolt be, s hogy ilyen körülmények között tisztikart alakítani nem lehet. A hónap végén le is mondott, úgy nyilatkozva, hogy életét és vagyonát fenyegeti az általa elfogadott hivatali pozíció. Végül november 18-án jelentette a tisztikar megalakulását, jelezte, nem volt könnyű dolga: „Ez nyolc napi működésem eredménye. Bár folytonos orvossággal élven naponta 9 órától reggel estvéli 7 óráig működtem – eróm, megvallom, majd végképp elhagyott.”⁴⁷ Ferenczy Ignác Ugocsa megyei királyi biztos is visszaadni készült megbízatását 1861. november végén, mondván, a megyében nagyon kevés a hivatalképes egyén, az 1861-es tisztikar nem hajlandó tovább szolgálni, nem tudja a tisztikart összeállítani.⁴⁸ (De azután hivatalában maradt.) Szatmár megyéből érkeztek még Forgáchhoz és Pálffyhoz különleges nehézségekről hírt adó jelentések, itt egészen 1862. március elejéig elhúzódott a tiszti kar felállítása, s akkor is csak úgy sikerült, hogy Pálffy a helytartótanács egy kiegészítő hivatalnokát küldte oda első alispánnak.⁴⁹ A legtöbb megyében ennél kedvezőbb volt a helyzet, bár a legtöbb megyei kormányzó igen nehéz feladatnak minősítette a tiszti kar összeállítását.⁵⁰ Elfogadhatjuk tipikusként Novák Ferenc Zala megyei főispáni helytartó helyzetjelentését, aki szerint az alsóbb posztokra valóban szép számmal akadtak jelentkezők, az 1860–1861-ben szolgáltak közül is, de a „főbb hivataloknál” (alispánok, főjegyzők, törvényszéki ülnökök) komoly nehézségei akadtak, hiszen az a tekintélyes megyei nemesség, amelynek tagjai leginkább számításba jöhettek volna, alkotta a passzív ellenállás fő bázisát.⁵¹ Más megyei vezetők is arról számoltak be, hogy a tekintélyes pozíciók, azon belül is egyér-

⁴⁶ Az uralkodó tanácsadó testülete, az Államtanács is többször tárgyalta e kérdéstről, vö. például Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettkanzlei, Jüngere Staatsrat, Gremial, 253/1864.

⁴⁷ Kapy jelentése Forgáchhoz, Pest, 1861. okt. 22. MNL OL D 185 1861:1056.; Kapy jelentése Forgáchhoz, Verbó, 1861. okt. 25. Uo. 1861:845.; Károlyi László helytartótanácsos jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. okt. 31. Uo. 1861:1071.; Kapy jelentése Forgáchhoz, Tata, 1861. nov. 18. Uo. 1861:1128. Hivatali tevékenységéről l. *Rádyné Rácz Katalin*: Pest-Pilis-Solt vármegye közigazgatásának szervezeti és területbeosztási változásai 1848–1867 között. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok. Szerk. Egey Tibor. (Pest Megye Múltjából 7.) Bp. 1990. 323–327.

⁴⁸ Ferenczy jelentése Forgáchhoz, Feketepatak, 1861. nov. 30. MNL OL D 185 1861:876.

⁴⁹ Vö. MNL OL D 191 2362.III.1862.

⁵⁰ Lásd például: Földváry János jelentése Pálffyhoz, Eger, 1862. jan. 18. MNL OL D 191 1769.III.1862.; Simon Nep. János Sopron megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Sopron, 1861. dec. 31. Uo. 759.III.1862.; Kiss János Békés megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Gyula, 1862. jan. 8. Uo. 825.III.1862.

⁵¹ Novák jelentése Forgáchhoz, Zalaegerszeg, 1862. jan. 15. MNL OL D 185 1862:43.

telmően az alispáni betöltése ütközött nehézségbe, Máriássy Ádám például Borsodból azt jelentette 1861. november végén, hogy a helyi nemességből nem, de „polgári egyén”-t sem talált, aki hajlandó lett volna elvállalni a pozíciót.⁵² Haas Mihály szatmári püspök szintén úgy nyilatkozott decemberben, hogy a két alispáni pozíció még betöltetlen Szatmár megyében, viszont, tette hozzá, „a többi hivatalra szerfelette nagy a candidatusok száma”.⁵³ Szatmár megyében január végéig nem kevesebb, mint 28 fő utasította vissza az alispáni hivatalt.⁵⁴ Csanád megyében ugyanakkor, hogy ellenkező példát is említsünk, Dániel Antal, aki megyei törvényszéki ülnöki helyéről lépett vissza a megyei tisztikar kollektív lemondásakor, első jelöltként azonnal elfogadta a számára felajánlott első alispáni posztot.⁵⁵ Általánosan jellemző volt viszont a szakigazgatási hivatalnokok: a megyei fő- és orvosok, bába, levéltáros, „barom orvos”, főmérnök, telekkönyvvezető, telekkönyvi segéd, csendbiztosok továbbszolgálása. Kivételes esetnek számított, amikor Kraszna megyében mindhárom megyei orvos megtagadta az új hivatali eskü letételét, s lemondtak hivatalukról.⁵⁶

Forgách kancellár egyébként kifejezetten támogatta az ellenzék soraiból átcsábított tekintélyes személyek hivatalnoki alkalmazását. Luby Zsigmond Szatmár megyei volt főjegyző kapcsán például kifejtette 1862 végén: „...a túlzó párt egyéneinek, kiket az idő s viszonyok kijózanítottak, a kormányhoz simulása a kormányra nézve közönyös nem lehet, hanem valóságos nyereségnek tekintendő. ... a kormány csak tért nyer, mégpedig nem pusztán magában az illető megyében, hanem azon szomszéd törvényhatóságokban is, hol az ilyes egyén ismeretes. Ez a legbiztosabb út a kiegyenlítés nagy művének létesítésére s egy szilárd kormánypárt alakítására, mely közös törekvéseink fő célját képezi.”⁵⁷ Jó néhány megyei vezetőről is tudjuk, hogy hasonlóképpen gondolkodott. Mérey Károly Somogy megyei főispán is diadalittasan adta hírül 1863 tavaszán, hogy sikerült Bárány Gusztáv ügyvédet, 1861. évi országgyűlési képviselőt „közel három hétig tartó capacitatio” után meggyőznie az ellenzék helytelen politikájáról, aki azután szerinte „mindenben hozzám és a kormányhoz állott”, s elfogadta a megyei törvényszéki ülnöki kinevezést. Mérey külön súlyt helyezett, nyilván helyesen arra, hogy országgyűlési képviselőt sikerült megnyernie, mivel ezzel az ellenzék „rendíthetetlennek vélt oszlopát” sikerült megingatni.

⁵² Máriássy jelentése Forgáchhoz, Miskolc, 1861. nov. 29. MNL OL D 185 1861:940.

⁵³ Haas levele Forgáchhoz, Szatmár, 1861. dec. 20. MNL OL D 185 1861:1097.; Somogy megyéből Mérey Károly főispán is „folyamodók sokaságá”-ról írt. Mérey jelentése Pálffyhoz, Kaposvár, 1862. jan. 9. MNL OL D 191 ad 1365.III.1862.

⁵⁴ „Névszerinti megnevezése azon egyéneknek, kik a Szatmár megyei alispáni hivataloknak elfogadására részerént írásban, részerént személyesen alólírott által felhívtak, a felhívást azonban egyáltalában el nem fogadták”. Szerdahelyi Pál Szatmár megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Nagykároly, 1862. jan. 25. MNL OL D 191 2362.III.1862.

⁵⁵ G. Tóth Ilona: Csanád megye igazgatása (1860–1867). In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből X. Szerk. Blazovich László. Szeged 1986. 156.

⁵⁶ Nábráczky Antal Kraszna megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Szilágysomlyó, 1862. febr. 19. MNL OL D 191 4545.III.1862.

⁵⁷ Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1862. dec. 8. MNL OL D 185 1862:1118. Az 1863-as tiszti címtárban közigazgatási tisztviselőként nem szerepel Luby. Magyarország tiszti névtára 1863. Pest 1863.

Mint írta, egy másik követ megnyerésén is „munkálkodott”, „s jó reményben vagyok”. Nem csoda, ha Forgách is örömmel nyugtázta a hírt.⁵⁸

Más megyei vezetők sem látták ezt másképp: Szabó Antal főispáni helytartó Temes megyében például azt jelentette 1861 decemberében, hogy tudomására jutott, hogy a megyei tiszti kar tulajdonképpen csak azért mondott le korábban testületileg, hogy így feloldozzák magukat a magyar alkotmányra letett hivatali esküjük alól, egyébként pedig a kar nagy része kész a további hivatalviselésre. Ezt a hírt Bécsben is, e ponton nyilvánvalóan Forgáchra utalt, kedvezően fogadták, mivel úgy látták, az „a volt vezérekre és főnökök irányában” vereség és győzelem az új kormányzatnak. Amikor pedig Szabó megérkezett a megyébe, valóban sokan felajánlották szolgálataikat, s ő nem „fürkészte” múltbeli dolgaikat, mivel akkoriban a „túlságoskodás a divathoz tartott”, s szerinte minden a „vezérlőtől” függ, ő szabja meg az irányt. Így az ajánlkozókat mind átvette.⁵⁹ Rendőrségi források szerint még Kapuy Ede is összehívta az alsóbb hivatalnokokat, hogy saját patriotizmusát bizonygassa, de állítólag csak kinevették, ahelyett, hogy tekintélyt szerzett volna ezzel magának.⁶⁰ De említhetjük Balogh Kornél Győr megyei főispánt is. Kísérletet tett Győr város korábban választott tanácsával együttműködni, de a városi hatóság kérte, hogy mentsék fel őket az újoncoszás körüli teendők ellátása alól, mivel az letett alkotmányos esküjükkel nem egyeztethető össze, bár utóbb ettől elálltak. Forgách 1862. január végén Balogh megfontolásába ajánlotta, hogy mivel a városi tanácstól „a föltétlen engedelmisséget követelő kormányrendeletek foganatosítása alig várható”, nem lenne-e tanácsosabb azt „megbízhatóbb elemekből egészen újraszervezni”.⁶¹ Láthatólag a helyi vezetők általában úgy ítélték meg, hogy a befolyásos ellenzékiek beosztott hivatali állásban jóval kevésbé veszélyesek és sokkal jobban kézben tarthatók, mint független elégedetlenkedőként. Króner Lajos Moson megyei főispáni helytartó úgy fogalmazott egy vitatott alkalmazás kapcsán, jobb őt visszafogadni a hivatalba, s utána külön figyelni rá, mint „őt a kárhoztatás örvényébe taszítani, mert a rossz szellemű egyén számos, és azoknak társaságába az ilyen nagyon is hamar felvétetvén, menedéket talál, s a statusnak sokkal veszélyesebbé válik”.⁶²

⁵⁸ Mérey jelentése Forgáchhoz, Kaposvár, 1863. márc. 1., Forgách levélfogalmazványa Méreyhez, Bécs, 1863. márc. 22. MNL OL D 185 1863:229.

⁵⁹ Szabó jelentése Pálffyhoz, Versec, 1861. dec. 24. MNL OL D 186 Abszolutizmus kori levéltár, M. kir. udvari kancellária, elnöki titkos iratok (a továbbiakban D 186), 1862:4.

⁶⁰ Aláírás nélkül (másolat) Mecsey Forgáchhoz intézett (Bécs, 1861. nov. 11-i) levelének mellékleteként. MNL OL D 185 1861:1101.

⁶¹ Balogh jelentése Forgáchhoz, Győr, 1862. jan. 25., Forgách levélfogalmazványa Baloghhoz, Bécs, 1862. jan. 28. MNL OL D 185 1862:75.

⁶² Króner jelentése Pálffyhoz, Mosonmagyaróvár, 1862. jan. 17. MNL OL D 191 1762.III.1862.; a Veszprém megyei főispáni helytartó is megtartani kívánta Horváth Sándor megyei írnokot rovott múltja (korábban katona, de emberölés miatt több évi várfogságra ítélték, iszákos, adósságcsináló) és politikai magatartása (az adófizetés ellen agitált, a lakosságot terrorizálta) ellenére, mondván, „mint egyikét a szajásabb és veszedelmesebb izgatónak minden erőszakosabb módok nélkül teljesen elnémitandó és veszélytelenné tennem sikerült”. Pálffy azonban Horváth elbocsátására utasította. Jagasics jelentése Pálffyhoz, Veszprém, 1862. jan. 28. Uo. 1047.III.1862.

Milyen érvekkel igyekeztek meggyőzni a habozókat, légyen szó alkotmányos tisztviselőről vagy új hivatalvállalóról? A fő érv épp a provizórium provizórikus jellege volt, Sillye Gábor, hajdú kerületi főkapitány is arra hivatkozott, hogy az uralkodó többször kinyilatkoztatta, hogy nincs szándékában Magyarország beolvasztása, alkotmányának megszüntetése, az országgyűlést szerinte hamarosan egybe fogja hívni, közeledés és békülés kell, erre hivatkozva kérte a novemberben lemondott tiszti kart a maradásra.⁶³ További érvet jelentett Forgách kancellár azon ígérete a megyekormányzók előtt, hogy bár egyelőre megszorított körben, de a közigazgatás az alkotmányos formák megtartásával fog folyni, a nyilvánosság elvének érvényesülésével. Ezt — fogalmaz Simon Nep. János Sopron megyei főispáni helytartó 1862-ben — a szervezés során „a hivataloskodástól rettegő vagy elrettentett egyéniségeknek buzdítására igen jó sikerrel” lehetett felhasználni.⁶⁴ Továbbá felmerült az is, hogy a lemondással megszűnt kötelezettségük a magyar alkotmányra letett tiszti eskü megtartására, azt nem szegik meg, ha újra hivatalt vállalnak, immáron az új hivatali eskü alapján.⁶⁵ A személyes rábeszélés is lehetett hatásos, elvétve arra is sor kerülhetett, hogy az alkotmányos időszak főispánja segítette a színpalak mögött utódját. Abaúj megyéből legalábbis azt jelentették a katonai hatóságok, hogy Péchy Manó gróf korábbi főispán is befolyást gyakorol a vezetése alatt állt megyei hivatalnokokra, hogy az új „Regime” alatt is vállaljanak hivatalt. Sőt, egyenesen azt feltételezte a jelentést papírra vető katonatiszt, hogy tulajdonképpen az új hivatalnoki kart is Péchy állította össze.⁶⁶ Nem feledkezhetünk meg a hivatalvállalás motívumai között a felekezeti, illetve nemzetiségi tényezőkről sem, bár hivatali forrásaink az egymást riválisnak tekintő helyi nemzetiségi elitek párharcáról igen szűkszavúak.⁶⁷

A tiszti kar testületi szellemének kialakításához és annak erősítéséhez, főként az alkotmányos igazgatásból átléptek esetén, szükséges lett volna világos

⁶³ „Emlékirat a tek. Hajdú kerület állásáról és igazgatásáról 1861. év november 4-től kezdve 1862. január 8-ig”, Hajdúböszörmény, 1862. jan. 8. (másolat). MNL OL D 191 1548.III.1862.

⁶⁴ Simon jelentése Pálffyhoz, Sopron, 1862. jan. 15. MNL OL D 191 1365.III.1862.

⁶⁵ Árva megyében például a települések élén állók nagy többségével ez történt, így — írja a megyekormányzó — „az egyének nem kényszerítettek az általuk letett esküt nézetük szerint megszegni”. (Akadtak azonban körükben is a további hivatali szolgálatot megtagadók.) Pongrácz Ferenc gróf Árva megyei királyi biztos jelentése Pálffyhoz, Alsókubin, 1862. jan. 8. MNL OL D 191 1082.III.1862.

⁶⁶ Báró Packenj vezérőrnagy aláírással jelentés a kassai katonai kerületi parancsnokságtól Coronini-Cronberghhez, Kassa, 1862. jan. 12. MNL OL D 191 271.III.1862. Péchy egyike volt azon nem örökös főispánnak, akit az uralkodó 1861 őszén nem váltott le, csak a megye vezetése alól felmentett, mégpedig uralkodói elégedettségi nyilvánítás kíséretében. Péchyról l. *Pál Judit*: Unió vagy „unificáltatás”? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867–1872). (Erdélyi Tudományos Füzetek 267.) Kolozsvár 2010. 160–168.

⁶⁷ Joseph Worafka pesti rendőrigazgató értesülése szerint például a pesti izraelita hitközségen belül heves vita folyt arról, hogy a Koller Ferenc királyi biztos által a városi bizottmányba kinevezett 9 izraelita elfogadja-e a megbízatást. Végül az elfogadás mellett döntöttek, mondván, „a magyarok egyáltalán nem tettek semmit az izraeliták államjogi helyzetének javításáért, a kormány viszont jóakaratot tanúsít, amit nem szabad visszautasítani...” Worafka jelentése a helytartóság elnökségéhez, Pest, 1862. jan. 31. (német nyelvű). MNL OL D 191 2287.III.1862. A hivatalvállalás nemzetiségi vetületeiről l. *Deák Ágnes*: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt. Századvég Új folyam 50. sz. 2008. 4. sz. 59–61.

politikai célok és értékek meghatározása, de az Anton Schmerling által hirdett alkotmányos centralizált birodalomestmény egészen biztosan nem volt alkalmas a magyarországi hivatalnokok többségének szívét áthévíteni; a kancellár és a helytartó bizonytalan, az 1848-as eszmények tagadását illetően egyértelmű, de máskülönben igen képlékeny programjai inkább csak elbizonytalanítottak. Így azután a leginkább kézenfekvő érv az alattvalói lojalitás lehetett: „... minket nem a nép bizalma ... hanem a hosszú hivataloskodásban szerzett türelem hozott ide ... mi Ő felsége irányában az engedelmes fiút fogjuk játszani” – jelentette ki Csongrád megye új főügyésze, Stammer Sándor 1861. december végén.⁶⁸ Emellett a józanság és a körülményekkel való hidegfejű számolás szükségességének hirdetése vált a leggyakoribb hivatkozási ponttá és mentegető gesztussá: „A hazafiúság elragadhat ugyan, de ha sikert akarunk nyerni, gyakran az ész tanácsát is kell követnünk, mert jól mondá a hon egyik magasztalt főpapja: «mit használ legbuzgóbb hazafiságom, ha hazámat menthetlenül veszélybe ejtettem.» És azért a haza szent érdeke kívánja tőlünk, hogy minden veszélyes szélsőségeket gondosan kerülve, összetett vállakkal igyekezzünk a kiegyenlítés nagy munkájának foganatosításához segédkezet nyújtani.”⁶⁹ A tiszti kar magát mint az ősi alkotmányosság örét igyekezett megjeleníteni, olyan hazafiakként, akik válságos helyzetben arra hivatottak, hogy a haza hajóját mentésék. Jól kifejezik ezt Horvát János Baranya megyei első alispánnak a megye első nyilvános tiszti székén 1862. június 17-én elhangzott beszédének zárómondatai: „Képzelsen a Tekintetes k. i. gyűlés magának egy hajót, mely megrakva drága kincsekkel és hazai szent ereklyékkel, midőn a nap tisztán sütött, és a szél is kedvező volt, a folyam mentében bátran és vígan indult ki – de csakhamar elborult az éj, és a szelek is a haladást bátortalanná tették, a hajó elhagyott, és addig, még ismét a nap kisütni, és a szelek ismét megszelídülni fognak, annak vezetésére mások rendeltettek. Nem magyarázom a dolgot Tekintetes k. i. gyűlés, és csak egy nem annyira óhajtásom, mind inkább kérésemet fejezem ki, hogy a trón és haza irányábani rendíthetlen hűségünk öntudatában teljesítse mindegyikünk a hajón a nékie jutott kötelességet; érdem vagy kárhozat lész-e bérünk, az az idő és sors kezében van, amarról még rendelkezhetünk is, de ez utóbbiról nem.”⁷⁰ A hivatalnokok egy része tehát igyekezett úgy érezni, ők a magyar alkotmányosság igazi védői a liberális ellenzék radikális 1848-as programja ellenében; a tovább szolgáló alkotmányos tisztviselők pedig azt sugallták, ők az alkotmány hajójának igazi hű matrózai, akik az éjszaka és szélvihar veszélyei közepette sem hagyják el a rájuk bízott bárkát. Az 1848. áprilisi törvényt azonban már nem lehetett a magyar alkotmányos tradíciókból kiebrudalni. A Stammer, Nábráczky és Horvát szavait átlengő pátosz a kortársak nagy része számára feltehetőleg egyaránt hamisan csengett.

⁶⁸ Idézi: *Molnár László*: Csongrád vármegye közigazgatási szervezetének átalakulása 1848–1871. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIX. század.* Szerk. Farkas József. Szeged 1978. 152.

⁶⁹ Nábráczky Antal főispáni helytartó hirdetménye „Kraszna megye közönségéhez!”, „Catra publiculu Comitatului de Cras’na!”, *Szilágysomlyó*, 1862. jan. 30. MNL OL D 191 2765.III.1862.

⁷⁰ Szalay Nikodém jelentése Pálffyhoz, Pécs, 1862. jún. 18. MNL OL D 191 1365.III.1862.

Pálffy helytartó Forgách-csal ellentétben kezdettől fogva igen visszafogott volt az autonóm tisztviselők további alkalmazása ügyében, s 1861. december elején a megyei és kerületi kormányzók figyelmét külön utasításban hívta fel arra, hogy alkalmazhatnak a tiszti helyekre volt autonóm tisztviselőket, de csak „szigorú óvatosság”-gal, olyanokat semmi esetre se nevezzenek ki, akik „a lefolyt korszak alatt kitűnő izgató működésükről ismeretesek levén, újbóli alkalmazásuk által politikai tekintetben a higgadt gondolkozású embereket csak nyugtalanítanak, s a közszolgálatnak csak hátrányt okoznának”.⁷¹ Hogy a megyei vezetők nem dúskálhattak a hivatalnokoskodni kész ajánlkozókbán, mutatja, hogy egy-egy Pálffy által kifogásolt személy elbocsátását halogatták, illetve esetenként elszabotálták. Amikor például Pálffy arról értesült 1861 végén, hogy az amúgy is kifogásolt összetételű Temes megyei tisztikaron belül az egyik szolgabíró, a sváb Anton Marx „a múlt korszakban” adómehtagadásra buzdított, sőt egy bírót az adó behajtása miatt börtönbe csukatott, az uralkodó arcképét eltávolította a hidasligeti községházból, s egy magyarországi származású pénzügyi hivatalnokot hazaárulónak minősített, Pálffy azonnal utasítást adott az elbocsátására – amire azonban majd csak a sorozási előmunkálatok végeztével, áprilisban került sor.⁷² De a megyei tiszti kar további két tagja ellen is felmerültek politikai kifogások: Medveczky János törvényszéki elnökhelyettesről kiderült, hogy a forradalom idején vérbíróság tagja volt, amiért húsz évi börtönre ítélték. Krecsmáry Adalbert esküdt pedig kevéssel a provizórium előtt az uralkodó egy kis mellszobrát lefejezte azzal a kijelentéssel, hogy az eredetivel is úgy kellene bánni. Krecsmáry ellen hivatali vizsgálatot indítottak, s lemondott, Medveczky hivatalban maradását engedélyezte Pálffy, de azzal, hogy legközelebbi temesi hivatali útja alkalmával Medveczky személyesen keresse fel Pálffyt.⁷³

Szabolcs megyében a Nógrád megyéből odaköltözött tiszti főügyész Krúdy Gyula ellen merültek fel komoly vádak, ő 1848 elején Nógrád megye aljegyzője volt, majd honvédszázados, komáromi kapituláns. 1860–1861-ben, ahogy egy bizalmas jelentés fogalmazott, melynek értesüléseit a debreceni rendőrbiztoság is megerősítette, „fő-fő szájhős” lett, honvédségélyző egyleti jegyző, aki „mindenkit, ki csak nyugodtan nyilatkozott, árulónak, zsoldosnak kiáltott. Deák Ferencet nyaktilóra szánta...” Az 1863-as tiszti címtár tanúbizonysága szerint azonban ennek ellenére megtarthatta pozícióját.⁷⁴

⁷¹ Pálffy rendelete a megyei és kerületi kormányzókhoz, Buda, 1861. dec. 5. MNL OL D 185 1861:1100. Vö. *Sashegyi O.*: Előszó i. m. 96.

⁷² Privitzer István jelentése (Pálffy nevében) Forgáchhoz, Buda, 1862. ápr. 30. MNL OL D 185 1862:322.; Pálffy levele Szabó Antalhoz, Buda, 1861. dec. 19. Uo. D 186 1862:4.

⁷³ Pálffy két levélfogalmazványa Szabó Antalhoz, Buda, 1862. jan. 11., ápr. 3., Szabó jelentése Pálffyhoz, Temesvár, 1862. ápr. 7. MN OL D 191 764.III.1862.

⁷⁴ Levélrészlet, aláírás és keltezés nélkül (másolat) Pálffy Forgáchhoz intézett (Buda, 1861. dec. 23-i) jelentése mellékleteként. MNL OL D 185 1861:1135.; Magyarország tiszti névtára 1863 i. m. 111. Krúdy 1853-ban még Nógrád megyéből ajánlkozott a Legfelső Rendőrhatalóságnál bizalmi szolgálatokra, cserébe Balassagyarmaton vagy Szécsényben ügyvédi gyakorlat engedélyezését kérte. (1859-ben szerepelt a nagyváradi kerületi ügyvédek listáján. *Staats-Handbuch der sämmtlichen Verwaltungsgebiete des Königreichs Ungarn, für das Jahr 1859.* Wien 1859. K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1859. 245.) 1867 után a debreceni honvédegylet tagja. Vö. *Bona Gábor*: Kossuth Lajos kapitá-

A hivatalviselésre vállalkozók egy tekintélyes részét maguk a megyei vezetők sem tekintették a bécsi kormányzat szilárd hívének, ahogy Máriássy fogalmaz, ők a nemesség kevésbé tehetősrészből kerültek ki, s „elélhetési tekintetből” vállaltak (volna) hivatalt, „csak hogy ez érdekhajhászokat a legelső hírlapi cikk, mely bár a világ másik szélén, függetlenségi harcot tesz kilátásba, vagy a birodalom külviszonyait némi kedvezőtlen színben tünteti föl, visszaretenti, és fölütött fővel vonják vissza az álnokul nyújtott kezét”.⁷⁵

Végül a megelőző közel egy évnyi alkotmányos viszonyok között hivatalra választottak közül milyen arányban vállaltak hivatalt a provizórium idején? A megyei/kerületi kormányzók között nagy volt a csere, összesen négy fő kezében maradt törvényhatósága vezetése.⁷⁶ A megyei tiszti karok tagjai köreiből már más volt a helyzet. Várady Gábor szerint Máramarosban, bár a kollektív lemondó nyilatkozat után „a nagy többség” tartotta magát ahhoz, de 15 fő végül átlépett az új igazgatásba.⁷⁷ Krasznay Péter szerint Szabolcs megye kollektíven lemondott autonóm tiszti karából egyetlen fő, „az öreg Vay István” jelentkezett s fősolgabíró lett.⁷⁸ Szepes megyében is szinte az egész tisztikar korábbi császári hivatalnokokból állt (igaz, annak következtében is, hogy itt — a főispáni helytartó jelentése szerint — már az alkotmányos tisztviselők is szinte valamennyien hivatalnokoskodtak korábban).⁷⁹ Trencsén megyében viszont a kinevezett hivatalnokok közül 67-en alkotmányos tisztviselők, 12-en ún. rendelkezési állományban lévő korábbi hivatalnokok, 26-an új alkalmazottak voltak. A főispáni helytartó ezt azzal magyarázta, hogy sikerült megnyernie első alispánnak Nozdroviczky Gyulát (1848-ban képviselő, 1854-től császári hivatalnok).⁸⁰ A megyék többségében valószínűleg kiegyenlítettebbek voltak a viszonyok, Ungban például a 31 alkotmányos tisztviselő mellett 21 rendelkezési állományú és 11 „magányzó”, azaz új ember szolgált.⁸¹

Pap József hat megyét vizsgált (Baranya, Borsod, Csanád, Heves-Külső-Szolnok, Pest-Pilis-Solt, Somogy), s azokban az alkotmányos tisztviselők aránya igen egyenetlen volt (5,7 [Heves] – 52% [Csanád] közötti), tehát a helyi viszonyok erőteljesen meghatározták a további hivatali szolgálatra való hajlamot 1861 őszén, telén.⁸² Az általa közölt százalékos kimutatások első ránézésre el-

nyai. Bp. 1988. 352.; *Deák Ágnes*: „Zsandáros és policzajos idők”. Államrendőrség Magyarországon. Bp. 2015. 362.

⁷⁵ Máriássy jelentése Forgáchhoz, Miskolc, 1863. jan. 8. MNL OL D 185 1863:52.

⁷⁶ Pípos János (Zaránd), Jankovics György (jász-kun kerület), Sillye Gábor (hajdú kerület), Pap Zsigmond (Kővár vidéke)

⁷⁷ *Várady G.*: Hulló levelek i. m. 2. füzet 221.

⁷⁸ „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” i. m. 185. Az 1863-as tiszti címtárban mindenesetre nem szerepel a neve. Magyarország tiszti névtára i. m.

⁷⁹ Barkóczy Ferenc báró Szepes megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Lőcse, 1862. jan. 6. MNL OL D 191 679.III.1862.

⁸⁰ Vietorisz László főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Trencsén, 1861. dec. 30. MNL OL D 191 630.III.1862.

⁸¹ Nehrebeczky Sándor királyi biztos jelentése Pálffyhoz, Ungvár, 1862. jan. 28. MNL OL D 191 2564.III.1862.

⁸² *Pap J.*: Magyarország vármegyei tisztikara i. m. 102–104., 136–137., 168–169., 201–202., 235–237., 262–263.; *Uő*: Kontinuitás és diszkontinuitás i. m. 57.

lentmondanak annak, hogy a megyei vezető tisztviselők körében volt a legnehezebb továbbszolgáló alkotmányos tisztviselőket találni, hiszen arányuk a vezetők között rendre magasabb volt, mint a tisztikarok összességén belül, de számuk abszolút értékben nem volt magas. Kutatási eredményei ugyanakkor meglepőek lehetnek Pest-Pilis-Solt megye vonatkozásában, hiszen a Kapy által kifejtett, már említett nagy nehézségek fényében az alkotmányos tisztviselők 23,9%-os aránya az összes hivatalnok között mindenképpen figyelemre méltó.

Pap kutatásaink legalább ennyire meglepő eredménye az, hogy a vizsgált megyék közül négyben az új hivatalvállalók körülbelül 50%-ot vagy annál többet tettek ki, de a másik két megyében sem volt elhanyagolható a részesedésük (36,4%, 27%). A korabeli visszaemlékezések persze nagyon negatív képet festenek róluk, mondván, ők korábban hiába instanciáztak hivatalért, nem kellett nekik, most viszont teljesült az álmuk.⁸³ Mindamellet ez a hivatalvállalói réteg az, amelyről jelenleg a legkevesebbet tudunk.

Az együttműködők – a cs. kir. hivatalnokok visszatérése

A megyei tisztikar harmadik, a hivatalnokok számát tekintve a megyék többségében nem elhanyagolható merítési bázisát a megelőző évtizedben szolgált, 1860 októberében úgynevezett rendelkezési állományba került volt császári hivatalnokok alkották. A körülbelül 5000 rendelkezési állományba helyezett közül körülbelül 2000 hivatalnok érkezett más tartományból a megelőző évtizedben, s ők túlnyomó többségben elhagyták az országot, a többiek viszont magyarországi születésűek voltak.⁸⁴

A rendelkezési állományú tisztviselők státusa meglehetősen speciális volt. Az uralkodó utasítása szerint aktív fizetésüket továbbra is kapták (pótlékok nélkül) először egy évre, majd ezt újra és újra hosszabbították, ennek cserébe viszont korlátlanul kirendelhetők voltak kiegészítő vagy állandó állami szolgálatra az ország bármely hivatalához, azt kötelesek voltak elfogadni. Ha pedig vonakodott valaki hivatalt vállalni, a fizetésfolyósítást fel lehetett függeszteni, fegyelmi úton eltávolítani a hivatalnoki karból, ami valamennyi addig szerzett jogosultságának (nyugdíj-, végkielégítés) elvesztésével járt. A kincstár kímélése szempontjából természetesen kívánatos volt minél több rendelkezési állományú hivatalnokot alkalmazni, hiszen az nem jelentett további kiadást az államháztartás számára. Ugyanakkor a rendelkezési állományból való kikerülés a hivatalnokok túlnyomó többsége számára is hasznos lehetett, hiszen bizonytalan volt, hogy meddig is élvezhetik a fizetést, s utána mi történik velük.

Voltak azonban olyanok, akik a bizonytalan helyzetben inkább kivártak volna, főképp, ha 1860 őszen egyszer már pellengérré állították őket. A Szatmár

⁸³ Vö: „kik a Bach systema alatt folytonos folyamodgatás dacára sem bírtak bejutni”. Magyar nyelvű levélrészlet, aláírás és keltezés nélkül (másolat) Pálffy Forgáchhoz intézett (Buda, 1861. dec. 23-i) jelentése mellékleteként. MNL OL D 185 1861:1135.

⁸⁴ A minisztertanács ülésének jegyzőkönyve, 1861. dec. 12. Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. V. Abteilung: Das Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff. Bd. 3. Hg. Stefan Malfèr Wien 1985. 111–112.

megyében hivatalvállalásra felszólított Mosson György rendelkezési állományban levő cs. kir. szolgabíró igen őszinte hangú levélben fedte fel elutasító válaszának motívumait: 1849-től 1860 októberéig folyamatosan hivatalnok volt, a hajdúdorogi szolgabírószágot 1861. március 26-án átadta az alkotmányos tisztviselőknél, s szülőhelyére, Nagykárolyba vonult vissza. „Itten, az alkotmányos rendszerben mint idegen, az alkotmány sáncain kívül álló, úgy fogadtattam, s bár ugyan megkíméltettem azon kellemetlen tüntetésektől, melyekben igen sok hivatalnok társaim részesültek, megfosztattam mégis a polgári jog, a bizottsági tagság azon élvezetétől, melynek azelőtt gyakorlatában voltam. Ezt az akkori közvélemény büntetésképpen szabta reám csak azért, mert oly rendszernek voltam hivatalnok, mely az alkotmányos rendszerrel ellenkezett. Engem születésemtől fogva minden érdek e megyéhez kötven, itt kellett élnem s túrni a közvéleménynek nyomasztó hatását. Túrtem lelkemben azon biztató reménnyel, hogy majd az alkotmányos élet teljes megszilárdulásával annak sáncait én is átléphetem, és nem mint pária, hanem mint e Hazának egy igénytelen polgára foglalhatok helyet én is a társadalmi életben. Ily érzellemmel elhárítottam ekkor magamban, hogy a közhivataloskodási pályáról végképpen lelépek, mert lelkem egy újabb rázkódtatási átmenetet meg nem bírhatna, és oly pályát választok éltem hátralévő napjaira, melyen nem a köznek, de árva családomnak élhetek, s mit eddig a közhivataloskodási pályán elmulasztottam, családom jövőjéről való gondoskodást, magány pályán fogom eszközölni”. Ezért kezdett ügyvédi praxist. „Az ország közvéleményének én már egy ízben kitéve voltam. Egy rendszerváltozást már átéltem. Közhivataloskodást tíz éveken felül már viseltem. És miután ezen tíz éven felőli közhivataloskodás után úgy tértem vissza születésem helyére, mint koldus, mert egy krajcárra sem mutathatok fel hivataloskodási szerzeményemből, s ennek igazolásául hivatkozom a köztudomásra, de bátor vagyok hivatkozni Méltóságod tudomására is, ki életkörülményeimet ismeri, nem mutathatok fel pedig azért, mert becsülettel hivataloskodtam. Megbocsát Méltóságod, ha ezen őszinte vallomásom után kinyilatkoztatni kéntelen vagyok, miszerént a megkínált hivatal fentebb elsorolt okaimnál fogva el nem fogadhatom, és azt ezennel tisztelettel megköszönöm.”⁸⁵ Megrendítő sorok ezek, de persze a megyekormányzók túlnyomó többsége nem volt fogékony az efféle panaszokra, s igyekezett rászorítani a kiszemelt rendelkezési állományú hivatalnokokat a hivatalvállalásra. Máriássy Ádám Borsod megyei királyi biztos például tíz hivatalnok (volt szolgabíró, szolgabírói segédek, törvényszéki segédek, törvényszéki ülnök, illetve segédek) esetén kezdeményezte 1861. december elején a fizetésük felfüggesztését, s Forgách is megdicsérte erőteljes fellépéséért, mi több, utasította Pálffy helytartót, hogy azonnal indítsa meg a fegyelmi eljárást a hivatalnokok ellen, illetve körlevélben szólítsa fel a megyekormányzókat hasonló lépésre, „minthogy ez legbiztosabb út arra, hogy a némely volt cs. k. tisztviselők által tanúsított dacos ellenszegülésnek vég vettessék”.⁸⁶ December 8-án

⁸⁵ Mosson levele Szerdahelyi Pál Szatmár megyei főispáni helytartóhoz, Nagykároly, 1862. jan. 8. MNL OL D 191 2362.III.1862.

⁸⁶ Máriássy jelentése Forgáchhoz, Miskolc, 1861. dec. 1., Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1861. dec. 9. MNL OL D 185 1861:952.

elrendelte Pálffy, hogy a megyei kormányzók jelentsék, hogy az általuk hivatalviselésre felszólított rendelkezési állományú hivatalnokok között volt-e olyan, aki vonakodott hivatalt vállalni. A betegségre hivatkozónak orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolni magukat, s míg nem találták meggyőzőnek a benyújtott papírokat, felfüggesztették fizetésük folyósítását.⁸⁷ Szatmár megyében összesen hét hivatalnok ellen indult fegyelmi vizsgálat és fizetés-felfüggesztés, közülük ötről tudjuk, hogy végül beadták derekukat (bár csak ketten szerepeltek az 1863-as tiszti címtárban), s egyről biztosan, hogy kitartott eredeti elhatározása mellett.⁸⁸ Ám néhány esetben, úgy tűnik, nem alkalmazták szigorúan a rendszabályokat. Amikor például a Szabolcs megye élére a nyugdíjból visszahívott cs. kir. törvényszéki elnök Sándor András főispáni helytartóról néhány héten belül kiderült, hogy e nehéz időben alkalmatlan e posztra, s megindult a lázas utódkeresés, a szóba került Bay Ferenc „rendelkezés alatti” úrbéri törvényszéki elnök pedig nem mutatott hajlandóságot, Forgách lemondóan nyilatkozott: „...kényszerítő eszközök alkalmazása e részben annál kevesebb eredményt ígér, minthogy köztudomás szerint Szabolcs éppen azon megyék sorába tartozik, melyekben a kormányzónak, hogy sikert arathasson, az általános megkívánt képességen kívül a szolgálat iránti rendíthetlen buzgalomtól kell áthatva lennie, sőt személyére nézve némi népszerűséggel is kell bírnia.”⁸⁹ Így azután más személy után néztek. De nem ez volt a jellemző, Mosson György sem kerülhette el sorsát, Szatmár megyei törvényszéki ülnökként kényszerült további hivatali szolgálatra.

A rendelkezési állományból aktivált tisztviselők esetében tehát számos esetben nem az önkéntesség, nem feltétlenül a „hivatalvállalás”, hanem a kényszerű hivatalvállalás mechanizmusai működtek. Nagy többségüket egyszerűen berendelték szolgálattételre, s nem volt választásuk, még ha túlnyomó részük meg sem kísérelte az ellenállást. Nem légből kapott tehát Sennyey Pál báró főtárnokmester véleménye tömeges leváltásuk után, 1866 tavaszán: „... 1861. évben hivatalvesztés terhe alatt bíráttak helyhatósági szolgálatok vállalására, gyakran lakhelyeiktől távol eső vidékeken, s mindazok, kik hivatalt vállalni vonakodtak, kérlelhetlen szigorral véglegesen felmentettek, sőt fegyelmi úton el is bocsáttattak.”⁹⁰

A nyugdíjból való visszahívás esetén is kötelező volt a királyi hívó szónak engedelmeskedni, de erre érthetőbb módon csak egyes esetekben, s kizárólag magas hivatali beosztások esetén került sor. Ez történt például a már említett Sándor András mellett Szerdahelyi Pál nyugalmazott cs. kir. országos törvényszéki elnökkel is, aki még 1857-ben vonult nyugdíjba. Szatmár megyei főispáni kinevezése előtt láthatólag vele sem konzultált Forgách, mint ahogy másokkal sem, s azonnal jelezte, hogy már négy évvel korábban is egészségügyi problémái

⁸⁷ Így járt például Somogyban a már hosszabb ideje ágyban fekvő Hochreiter Ambrus volt cs. kir. megyei törvényszéki elnök. MNL OL D 191 1997.III.1862.

⁸⁸ Vö. MNL OL D 191 2362.III.1862.

⁸⁹ Forgách leirata Pálffyhoz, Bécs, 1862. febr. 18. MNL OL D 191 1945.III.1862.

⁹⁰ Sennyey jelentése Mailáth György magyar kancellárhoz, Buda, 1866. ápr. 1. MNL OL D 185 1866:383.

miatt került nyugállományba, állapota azóta sem javult, s kérte felmentését. Az uralkodó azonban, nyilvánvalóan Forgách javaslatára, nem fogadta el lemondását. Néhány nappal később, de még mindig 1861 novemberében Szerdahelyi újra felmentésért folyamodott, óvatosan jelezve, hogy magyar alkotmányos szempontok is befolyásolják döntését, bár ezt nem saját dilemmaként említette, hanem olyan tényezőként, ami erőskezű megyei vezetőt igényel, amire saját magát alkalmatlannak minősítette. Mint írta, az uralkodó iránti hűségben őszült meg s a haza szolgálatában, de „se magamban országgyűlési törvény nélkül kivetett adó befizettetésének és újonccállításnak eszközzésére — mit vállalni különben erkölcsi halálomban [!] is kerülne — kellő erőt nem érezhetvén, se a megyének általam ismért egyéniségeiből olyatén tisztai karnak, mely hivatali képzettsége és jellemtisztasága mellett még a most érintett feladatok teljesítésére is hajlandó volna, szervezhetése eránt bizalmat nem ápolhatván...”, nem vállalkozhat felelősséggel a feladatra. Erre Forgách dörgedelmes levélben ismét felszólította új hivatali pozíciója azonnali elfoglalására, kifejtve, hogy csodálkozik, hogy a megelőző évtizedben „az előbbi rendszer alatt szolgálni” megengedhetőnek tartotta, most pedig nem. Szemrehányást tett neki, hogy 1857-ben viszonylag rövid államszolgálati idő után kapott „tetemes” nyugdíjat, azt nem átallotta elfogadni, most viszont vonakodik az uralkodó érdekeinek szolgálatára. Tőle ez időben szokatlanul hangon fogalmazott a kancellár: „Megdöbbenve olvastam azon ürügyeket, melyeket Méltóságod utolsó levelében a legfelsőbb bizalom által reá ruházott hivatalnak magától leendő elhárítása végett fölhozni jónak látott ... föl nem tehetem, hogy midőn Felséges Urunk érdekének előmozdításáról van szó, elég kislelkű legyen látszólagos akadályoktól megrettenni, vagy elég hálátlan ilyenek ürügye alatt a legfelsőbb kegyelemre való érdemtelenségét kitüntetni.”⁹¹ Pálffy láthatólag nem marasztalta volna Szerdahelyit, de Forgách minden rendelkezésére álló eszközt bevetett. Felszólította Haas Mihály szatmári püspököt, hogy hasson Szerdahelyire, aki személyesen felkereste a vonakodót. Szerdahelyi ekkor úgy nyilatkozott, hogy hajlandó átvenni a megye vezetését, de csak akkor, ha lemondását az uralkodó még egyszer elutasítja, s kifejezetten megparancsolja neki azt. Mint mondta, erre a biztosítékra szüksége van. Ezek után december 14-én jelentette, hogy elfoglalta hivatalát, s majd később szeretné tisztázni személyét Forgách vádjai alól, mivel „azoknak súlya alatt sem élni, sem halni nem akar”. Közben persze Forgách is tisztában volt azzal, hogy nem várhat tőle megfelelően erélyes fellépést, úgyhogy elhatározta, hogy ha talál megfelelő utódot, azonnal leváltja.⁹² Így azután amikor 1862 júniusában Pálffy Szatmár megyei látogatása alkalmával Szerdahelyi újra kérte, immáron idős korára hivatkozva, felmentését, s Pálffy azt támogatta, Forgách előterjesztésére az uralkodó augusztusban végre visszahelyezte őt nyugállomá-

⁹¹ Szerdahelyi levele Forgáchhoz, Vetés, 1861. nov. 22. MNL OL D 185 1861:931.; Szerdahelyi levele Forgáchhoz, Vetés, 1861. dec. 2., Forgách levélfogalmazványa Szerdahelyihez, Bécs, 1861. dec. 9. Uo. 1861:932.

⁹² Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. dec. 2. MNL OL D 185 1861:933.; Haas levele Forgáchhoz, Szatmár, 1861. dec. 1. Uo. 1861:943.; Szerdahelyi jelentése Forgáchhoz, Szatmár, 1861. dec. 14. Uo. 1861:1025.

nyába.⁹³ Mindennek fényében persze nem meglepő, ha Szerdahelyi maga nemigen bírta engedelmessegre a megyében kiszemelt hivatalnokait, s megrendszabályozásukhoz Pálffy helytartó aktív közbelépésére volt szükség. De a nyugdíj-megvonást még extrémebb esetekben is kilátásba helyezte Pálffy helytartó: 1862 márciusában az a hír jutott el hozzá, hogy Szatmár megyében Mándy Bertalan rendelkezési állományú szolgabíró azért nem fogadta el a megyei alispáni hivatalt, mert ettől atyja, a nyugalmazott megyetörvényszéki ülnök „atyai tekintélyének s erkölcsi befolyásának egész súlyá”-val visszatartotta, s ha ez igaz, nem méltó a további nyugdíjra. Mivel azonban Szerdahelyi cáfolta a hírt, további lépésre nem került sor.⁹⁴

A hivatalnokállítást nagyobb számban alkalmazott módja az áthelyezés volt, elsősorban magasabb beosztású bírósági hivatalnokoké – az érintett és hivatali főnökei megkérdezése nélkül. Melczer István személynök és Apponyi György gróf országbíró egyenesen úgy látták, a Kúria tudatos támadásnak van kitéve, „a bírói elmozdíthatatlanság kérdésbe tétele” is kockán forog. Amikor 1861 végén Forgách egyszerűen elrendelte, hogy Novák Antal királyi táblai ülnök fizetésének folyósítását szüntessék meg Pesten, mivel Zala megye főispáni helytartójává nevezte ki az uralkodó, mind Melczer, mind Apponyi tiltakozott az önkényes eljárás ellen. Forgáchhoz intézett levelében Apponyi Melczer leköszönésével is fenyegetőzött, kifejtve, a királyi tábla személyi állományának állandónak kell lennie, ehelyett az „számos változtatást szenved”, s „több tagja, mint ez az utóbbi időben valószínűleg rendkívüli kéntelenségből történt, más rendeltetést nyer anélkül, hogy közvetlen elnökük e tekintetben előzőleg meghallgatva vagy legalább jó eleve értesítve lett volna. De állása [a személynöké] tarthatlanná válnék, és az igazságszolgáltatás önállósága és függetlensége kockáztatnék, ha bármi tekintetből jövőre is egyes bírák irányában oly lépések történnének, aminők, mint értesültem, Novák Ferencnek főispáni helyettesé lett kineveztetését megelőzték.” Melczer maga Apponyihoz intézett „Kegyes Elnököm!” megszólítású magánlevelében persze még keményebben nyilatkozott: „Teljes meggyőződésem, miszerint szenvedéllyel vagy szeszéllyel kormányozni nem szabad. Minden kő, mely a jogvédelemre emelt százados épületből könnyelműen kimozdítottatik, mivel némely emberkéék pillanatnyi kilátását akadályozza, csak a romokat szaporítja, és a destructív elemek munkáját könnyíti.”⁹⁵

Létezett egyfajta konkurencia a hivatalban maradók, illetve a rendelkezési állományból visszatértek között. Az utóbbiak úgy ítélték meg, hogy a megbízhatatlan előbbiek továbbalkalmazása az ő hivatali alkalmazásuk esélyeit rontják. Karl Mecséry báró rendőrminiszter 1861. december végén arról számolt be, hogy megbízható értesülések szerint az országban elterjedt az a hír, hogy a megyei kormányzók olyan utasítást kaptak, hogy az „autonóm”, azaz az alkotmá-

⁹³ Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1862. jún. 11. MNL OL D 185 1862:446.; Szerdahelyi jelentése Forgáchhoz, Nagykaroly, 1862. szept. 12. Uo. 1862:737.

⁹⁴ Pálffy levélfogalmazványa Szatmár megye főispánjához, Buda, 1862. márc. 22. MNL OL D 191 6965.III.1862.

⁹⁵ Apponyi levele Forgáchhoz, Bécs, 1862. jan. 10. MNL OL D 185 1862:26.; Melczer levele Apponyihoz, Pest, 1861. dec. 26. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Levelestár

nyos hivatalnokokat, még ha azok a megelőző őszi hónapokban társaikkal együtt lemondtak is, de azután mégis csak vállalnának hivatalt, kötelesek alkalmazni, ami a rendelkezés alatti tisztviselők háttérbe szorulásával jár.⁹⁶ Ilyen utasítás természetesen nem érkezett a megyei kormányzókhoz, annál is inkább, mivel Pálffy helytartó láthatóan a rendelkezés alatti hivatalnokok szakmai tapasztalatában és elkötelezettségében bízott, s kifejezetten rosszalta, ha egy megyei kormányzó szerinte nem elég alaposan tisztította meg a megyei tiszti állományt. Hogy a megyei vezetők maguk hogyan jártak el, ebben lényeges különbségek is lehettek, Piukovics Ágoston Bács-Bodrog megye királyi biztosa például alapelveként leszögezte, hogy mindazokat alkalmazza, akiket legutóbb az 1848. választási törvény alapján megválasztottak, s hajlandók tovább szolgálni, s „politikai higgadtsággal s hivatali képességgel” rendelkeznek, s csak a fennmaradó helyeket tölti be másokkal.⁹⁷ Más megyekormányzók viszont a helytartóhoz hasonlóan eleve gyanakodva méregették az alkotmányos időszak hivatalnokait.

Politikai megbízhatóság és feltétlen engedelmesség mint fő szempont

A hivatalnokok kiválasztásának fő szempontja a hivatalos irányelvek szerint vitathatatlanul a politikai megbízhatóság és a feltétlen engedelmesség volt, melyek mögött az alkalmasság és képzettség egyértelműen a másodvonalba szorult. A politikai célkitűzések érezhető különbsége a kancellár és a helytartó között azonban megnehezítette egységes politikai szempontok érvényesítését. Jól mutatják ezt a Szabó Antal Temes megyei főispáni helytartóval kapcsolatos bonyodalmak. Szabó rendelkezés alatti főtörvényszéki tanácsosként került újra hivatali tisztségbe. A megyei tisztikar felesketésekor 1861 decemberében azonban olyan beszédet tartott, melyben, ahogy Forgách értékelte, „úgy vélte, jobban szolgálja a kormány érdekét, ha a legutóbbi év eseményeit alkotmányos nézőpontból világítja meg, mintha a kormány által megtett intézkedéseket méltatja”. Azt állította, az októberi diplomát az uralkodó sem tekinti alaptörvénynek, a magyar országgyűlés elé szánt vitaanyag az, s egyetlen szót sem ejtett a februári pátensről, ezzel szemben bírálta az 1850-es évek kormányzati rendszerét, s a nyolcszáz éves „ősi alkotmány” visszaállítását minősítette célkitűzésnek. Elismerte, hogy alkotmányjogilag aggályos a hivatalviselés, de azt a „provizorikus, rendezetlen állapotban” átmenetileg megengedhetőnek hirdette. Pálffy helytartó felháborodott, Szabó pedig azzal védekezett, hogy Forgách előtti bécsi tisztelgése alkalmával kifejtette a „magyar ókonzervatívok” programjához közeli álláspontját, s azt helyeselni vélte Forgách által, ezért is tartotta helyesnek azt nyilvánosság előtt is kifejtetni. Pálffyhoz küldött igazoló iratában is kitarított amellet, hogy az országgyűlés feliratai képviselik a törvényes álláspontot, s a hibát csak abban látta, hogy nemcsak a törvényszerűt, de a célszerűt is figyelembe kell vennie egy újabb, simulékonyabb országgyűlésnek. Sőt szüksé-

⁹⁶ Mecséry átírata Forgáchhoz, Bécs, 1861. dec. 26. MNL OL D 185 1861:1171.

⁹⁷ Piukovics Ágoston jelentése Pálffyhoz, Szabadka, 1862. jan. 14. MNL OL D 191 1236.III.1862.

gesnek minősítette a törvényességtől való elfordulás ellen szót emelő törvényességi óváásokat, bár készen állt ideiglenesen a törvényhozási felhatalmazás nélkül törvénytelennek minősülő adó- és újoncrendeletek végrehajtására. Pálffy azonnal azt kérte Forgáchtól, de igen határozott hangon, hogy bocsásson ki egyértelmű utasítást a kormányzóknak a követendő és hirdetendő politikai elvekről, melyeket nem lehet félreérteni. Nyilvánvalóan úgy ítélte meg, hogy Forgách szóbeli felhatalmazásai az ő háta mögött történtek, s az ő fellépésének tekintélyét, valamint az egyöntetűséget veszélyeztetik. A helytartó ugyanis az októberi diploma és a februári pátens elfogadására kész következő országgyűlés előkészítését tekintette feladatának. A közfigyelmet keltett beszéd mellett Pálffy kifogásolta, hogy Szabó erélytelen, nem elég személyt távolított el a tiszti karból, láthatólag inkább az együttműködés s nem a konfrontáció útját kereste, s kevés rendelkezési állományú hivatalnokot alkalmazott. Emellett nemzetiségi szempontú kifogások is felmerültek (nyilván túl soknak minősült a magyar tisztviselő a románok és németek rovására). Mindezek alapján Pálffy rövid úton megszabadult volna Szabótól, 1861 decemberében, majd januárban is indítványozta felmentését. Forgách azonban csupán „tapintatlanság”-nak minősítette Szabó eljárását és megvédte.⁹⁸

Sillye Gábor hajdú kerületi főkapitány is hamar kivívta a helytartó haragját, ugyanis egy köriratban igyekezett rábírní a november közepén lemondott tisztikart a hivatalban maradásra, egyúttal azzal kecsegtette őket, hogy az „alkotmányos lételünket fenyegető s a mi hivatalos állásunkat szinte lehetetlenné tevő függő kérdések” ügyében a kormánynál „alkotmányos önállóságunk helyreállításának eszközlése iránt” lépéseket fog tenni. Ehhez kapcsolva pedig „a helybeli törzsökös hajdúk”, a félhivatalos napilap, a Sürögöny helyi levelezője szerint, arra készültek, hogy memorandumban kérjék a tisztviselői helyek „igazságos választás” útján történő betöltését, ami pedig az uralkodó által november elején meghirdetett alapelvekkel élesen ellenkezett. Nem csoda, hogy Pálffy Sillye szemmel tartását vélte ezután szükségesnek, amivel Forgách is egyet értett.⁹⁹

De más megyei vezetők sem feleltek meg maradéktalanul Pálffy elvárásainak, aki feltétlen engedelmességet követelt tőlük. Balogh Kornél Győr megyei főispán kapcsán például kifejtette: „Helytartói állásomnál és az ezzel járó felelősségnél fogva tehát nyilván tiltakoznom kell, hogy a megyei kormányzók közül bárki felhatalmazva érezhesse magát, miszerint valamely határozott rende-

⁹⁸ Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. dec. 21., Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1861. dec. 25. MNL OL D 185 1861:1119.; „die Ereignisse der letztverflossenen Jahre vom verfassungsmäßigen Standpunkte beleuchtend, hiedurch im Interesse der Regierung besser zu wirken gedachte, als durch die Lobpreisung der von der Regierung ergriffenen Maßregeln”. Forgách előterjesztés fogalmazványa az uralkodó számára, Bécs, 1862. jan. 26., Szabó jelentései Pálffyhoz, Versec, 1861. dec. 25., 1862. jan. 10., Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1862. jan. 15. Uo. D 186 1862:4.; Szabó beszédét közli: Temesvarer Zeitung 1861. dec. 17. Nr. 290. Vö. *Berzeviczy A.*: Az abszolutizmus kora Magyarországon i. m. III. 369.

⁹⁹ „Hajdukerület. (Silye Gábor főkapitány levele)”. „r. l.” szignóval. Megyei tudósítások című rovat, Sürögöny, 1. évf. 281. sz. 1861. dec. 7.; Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. dec. 25. MNL OL D 185 1861:1138.; vö. uo. D 191 850.III.1862., 934.III.1862., 1548.III.1862.

letemet egyelőre amúgy zsebre tehesse, és annak foganatosítása ellen felszólalhaszon...” Balognak több minden is volt a rovásán: két alkalommal lemondással fenyegetőzött véleményének figyelmen kívül hagyása miatt, összehívta önhatalmúlag a város 1861-ben választott, de a november eleji uralkodói rendelettel feloszlattott képviselőtestületét. Ráadásul az új, általa kinevezett megyei tiszti kar első ülésén egy az alkotmányosságot védelmező óvást fogadott el. Balogh szerint ugyan elsősorban azt hangsúlyozták, hogy rendületlenül bíznak az uralkodó nyilatkozatában, mely szerint minél előbb megszüntetni szándékozik az ideiglenes állapotot. Szerinte „az alkotmányossághoz vonzó remények” nyílt kimondása a sikeres működés előfeltétele volt. Nem csoda, ha érvelését Pálffy, de Forgách sem találta teljesen meggyőzőnek. Ráadásul Balogh 1862 áprilisában elérte Forgáchnál, hogy felmentést kapjon ez óvás szövegének a megyei jegyzőkönyvből való törlése alól, arra hivatkozva, hogy az már teljesen feledésbe merült, csak felhívna a figyelmet arra, s a kitörlés Balogh helyzetét lehetlenné tenné. Balogh e konfliktusok során nem volt hajlandó önkritikára és meghunyászkodásra. Amikor például a városi képviselőtestület összehívása miatt Pálffy felelősségre vonta, öntudatosan így felelt: „A helybeli viszonyok megítélése reám bízotván, mi súlyosak legyenek azok, nem panaszkodtam, mert nem panaszkodás, hanem lehető orvoslásra hittem és hiszem magamat hivatva, nem mulékony síri csend, hanem állandós belső nyugalom megszerzésére irányoztam minden lépéseimet...” Pálffy viszont úgy vélte, Baloghot a „túlzó engedékenység” és a „csékély erélyesség” jellemzi, s szívesen látta volna leváltását vagy lemondását, mivel joggal az volt a véleménye, hogy az efféle kivételezettség csorbítja a helytartói rendeletek tekintélyét. Forgách ugyan kioktatta Baloghot a „felsőbb rendeletek feltétlen végrehajtása”-nak követelményéről, de magatartását, mivel „inkább tapintatlanságnak s erélytelenségnek, mintsem rossz akaratnak” tulajdonította, megvédte Baloghot is Pálffyval szemben.¹⁰⁰

Talán az imént említett három megyei, illetve kerületi vezető okozta a legtöbb főfájást Pálffynak az engedelmisséget illetően az első hónapokban, de más megyekormányzókról is tudjuk, hogy bár vállalták a rájuk rótt megbízatást, fenntartásaiknak hangot adtak: Mérey Károly somogyi főispán körlevélben fordult a megye közönségéhez, úgy érezte, igazolnia kell magát. Ezt Forgách és Pálffy is nehezményezte. 1862 elején Mérey öntudatosan kijelentette, zokon vette az uralkodó és Forgách iránti hűségének „gyanúsítását”, s hogy a kancellár népszerűség iránti „vadászat”-nak tekintette felszólalását. Forgách azután kijelenti, hűségének kétségbe vonása nem állt szándékában, de a „jelen válságos viszonyok között” a kormány tekintélyének ártana, „ha föltétlen engedelmisséget követelő intézkedései ellen bármi mérsékelt óvásokat is fölmerülni engedne s túrni fogna”.¹⁰¹ Simon

¹⁰⁰ Pálffy jelentése Forgáchhoz, Buda, 1862. márc. 23., Forgách levélfogalmazványa Baloghhoz, Bécs, 1862. ápr. 13., Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz, Bécs, 1862. ápr. 13. MNL OL D 185 1862:236.; Balogh jelentése Pálffyhoz, Győr, 1862. febr. 28. uo. D 191 4206.III.1862.; az úgyről l. még: D 185 1862:65., D 191 961.III.1862.; vö. *Berzeviczy A.*: Az abszolutismus kora Magyarországon i. m. III. 369–370.

¹⁰¹ Mérey irata Forgáchhoz, Kaposvár, 1862. jan. 2., Forgách levélfogalmazványa Méreyhez, Bécs, 1862. jan. 10. MNL OL D 185 1862:15. Sennyey főtárnokmester 1867-ben Mérey nyugdíjazása kapcsán kifejezetten úgy nyilatkozott, hogy Mérey az uralkodó parancsára vállalta el a posztot,

Nep. János Sopron megyei királyi helytartó sem rejtette véka alá, hogy Pálffy utasításai a megyei hivatalnoki kar önálló hatáskörének megszüntetéséről, a megyekormányzó egyszemélyi felelősségéről, a tiszti ülések nyilvánosságának megszüntetéséről s azokon a jegyzőkönyvvezetés mellőzéséről élesen ellenkeznek az alkotmányos formák tiszteletben tartására vonatkozó korábbi ígéretekkel – amelyeket, mint láttuk, ő maga is hangoztatott a habozó hivatalvállalók meggyőzése érdekében. Mindezt a lakosság, de maguk a hivatalnokok is „az absolut kormányrendszer visszaállítása” előjelének fogják tekinteni, figyelmeztetett, „melytől szegény s boldog egyaránt irtózik”.¹⁰²

Ha a megyék irányítását kezükbe vevő megyekormányzók körében is találkozzunk efféle, a Schmerling által képviselt birodalmi centralizáció programjától, de Pálffy Mór helytartó rendteremtő célkitűzéseitől is távol eső politikai álláspontokkal, még inkább ez lehetett a helyzet a beosztott megyei hivatalnokok között. Róluk is maradtak fenn olyan jelentések, melyek mutatják, nem hallgatták el fenntartásaikat a provizorium eszközeivel kapcsolatban. Például Bihar megyében Nagy Lajos, az érmelléki járás főszolgabírája az 1862. januári tiszti ülésen kifogásolta a katonaság által az újoncozás előkészítésére megszabott rendkívül rövid határidőt. Ezután a megye királyi biztosa kijelentette, hogy csak úgy lehet a közigazgatást megszilárdítani, ha a községi előljárók a kormányzat iránt hű és párton kívüli egyénekből állnak, ezért felszólította a járási tisztviselőket, hogy azokat a jegyzőket és községi bírakat, akiknek „politikai érzelmök gyanús”, mozdítsák el állásaikból, s helyüket „a közcélnak s legfelsőbb igényeknek megfelelő választottakkal” töltsék be. Erre kifakadt Nagy Lajos: „...ő a már eddig is felizgatott s az 1848. évi törvények által jogosított népet illetően rendszabályokkal még elégtelenebbé nem teszi, ő Magyarországon pártot nem esmér, s ha az elnöklött királyi biztos úr a tisztviselő kartól továbbra is illetően eljárást követel, ő maga részéről hivatali székét azonnal odahagyja”. Pálffy utasítása nyomán áprilisban eltávolították hivatali posztjáról.¹⁰³

A nyílt vélemény-nyilvánítást vállalóknál nyilvánvalóan jóval nagyobb számban voltak olyanok, akik erős kétségekkel és a jövőt illető bizonytalansággal, sőt félelemekkel telve hivatalnokoskodtak. Jól mutatja ezt, hogy amikor 1862 tavaszán a megyei kormányzóknak nyilatkozniuk kellett arról, kívánnak-e nyilvános tiszti ülések tartására engedélyt kérni, jó néhányan, akik erre nem látták alkalmasnak az időpontot, azzal is érveltek, a nyilvánosság előtt a „félénkebb lelkületű tisztviselők”, tartva az 1860–1861-es megszégyenítések ismétlődésétől, elbizonytalanodnának, nem mernék véleményüket kinyilvánítani.¹⁰⁴ S persze olyanok is akadtak a provizorium hivatalnokai között, akik maguk is terjesztet-

amiért anyagi áldozatokat is kellett hoznia, melynek „súlyát vagyontalanságánál fogva még sokáig érzendi”. Sennyey jelentése Mailáthhoz, Buda, 1867. jan. 30. MNL OL D 185 1867:119. Vö. *Berzeviczy A.*: Az absolutismus kora Magyarországon i. m. III. 368.; *Dobai András*: Somogy vármegye közigazgatása az októberi diploma és a Schmerling-provizorium idején (1860–1865). Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 19. Kaposvár 1988. 234–240.

¹⁰² Simon Nep. János jelentése Pálffyhoz, Sopron, 1862. jan. 15. MNL OL D 191 1365.III.1862.

¹⁰³ Oláh Máttyás első alispán jelentése Pálffyhoz, Nagyvárád, 1862. febr. 15. MNL OL D 191 2333.III.1862.

¹⁰⁴ L. például Lehóczky László Zemplén megyei főispáni helytartó jelentése Pálffyhoz, Sátoraljaújhely, 1862. ápr. 4. MNL OL D 191 1365.III.1862.

ték a bizonytalanságot éltető híreket: Amikor a veszprémi katonai állomásparancsnokság 1862 januárjában felhívta Pálffy figyelmét arra, hogy a Veszprém megyei Ács Rudolf megyei levéltárnok hivatalában ügyes ugyan, de a kormány ellen hamis híreket terjeszt, például hogy tavasszal a forradalmi párt hány helyen fog katonai erővel betörni az országba, a hír igaznak bizonyul, s végül Ácsot elbocsátják.¹⁰⁵

Durva hiba lenne persze azt sugallni, hogy a Schmerling-provizórium kori közigazgatási hivatalnoki kar csupa engedetlen, ellenálló hivatalnokból állt. Épp ellenkezőleg. De a fennmaradt nyilatkozatok azt mutatják, többségük inkább tekinthető a kormányzati pozíciókról 1861 nyarán lemondott magyar konzervatív tábor elvei követőinek, mint a névadó Schmerling államminiszter hívének. Az összbirodalmi egység ideája körükben — a nem magyar hivatalváltó elit egy része kivételével — nem talált visszhangra. A birodalmi kormányzat válsága az évtizedfordulón, valamint 1860–1861 „kurta 48”-a teljes mértékben átrendezte a politikai színtért. A katonai és politikai erőfitogtatás ellenére az 1850-es években aktív császári hivatalnokok sem hihettek már az „összbirodalom” és az uralkodói akarat egykor mindenhatónak hitt erejében. A kimutatható személyi folytonosságok ellenére a provizórium hivatalnoki karának arculata nagyon más volt, mint az előző évtized frissen verbuvált bürokratáié. Pálffy helytartó és Forgách kancellár kötélhúzása közepette sokkal inkább az utóbbi számíthatott csendes támogatásukra, bár a helytartó kezében volt a közvetlen felügyelet és irányítás, s ő igyekezett szorosra fogni a gyepőlőt. Láttuk, e tisztii kar tagjai sokféle úton és módon jutottak pozícióikhoz, ki akarva és keresve, ki akaratlan, ki karrierre vagy csak megélhetésre vágyva, ki félelmekkel és bizonytalanságokkal teline. Hogy árnyalt és kliséktől mentes képet alkothassunk politikai és társadalmi jellemzőikről, még sok tennivaló áll előttünk.

THE „BACH-ZICHI HUSSARS”

Office Holding during the Schmerling-provisorium

*By Deák Ágnes
(Summary)*

The crisis of the imperial government in the late 1850s and the „little 1848” of 1860-1861 completely rearranged the political scene in Hungary. Despite the show of military and political muscle in the autumn of 1861, and the suspension of the constitution, not even the imperial bureaucrats who were in office in the 1850s could believe sincerely in the force of the Empire and the will of its ruler, however omnipotent it had once been thought. Although partially continuous in terms of its personnel, the profile of the bureaucracy of the so-called Schmerling provisorium (November 1861 – June 1865) differed to a large extent from that of the freshly recruited officials of the previous decade. The members of this group obtained office in various ways, some of them willingly, others unwillingly, some hoping to build a career, others only trying to make a living, some full of fears and uncertainty. The study examines on the one hand the motivations which spurred the different groups of this bureaucracy to take office, and, on the other hand, the attitude and argumentation of the political opposition, which equalled the assumption of office with treason.

¹⁰⁵ Pálffy és Jagasics Sándor megyei főispáni helytartó levélváltását lásd: MNL OL D 191 1047.III.1862.